

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Magda Valentová

Obraz Gorbačovovy perestrojky v československém tisku

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 28. dubna 2014

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce Doc. Mgr. Pavlu Šaradínovi, Ph.D. za jeho ochotu, cenné rady a komentáře, jež velmi pomohly k vypracování této práce.

Obsah

Úvod	6
1. Postavení tisku za komunismu	14
2. Nástup Michaila Gorbačova k moci	18
2.1. Pohled literatury na sledovanou událost	18
2.2. Reflexe události v dobovém tisku	19
2.2.1. Rudé právo	19
2.2.2. Lidová demokracie	21
2.2.3. Pravda	22
2.2.4. Ľud	23
2.2.5. Srovnání	24
3. Lednové plénum ÚV KSSS	25
3.1. Pohled literatury na zkoumanou událost	25
3.2. Reflexe události v dobovém tisku	26
3.2.1. Rudé právo	26
3.2.2. Lidová demokracie	28
3.2.3. Pravda	29
3.2.4. Ľud	29
3.2.5. Srovnání	30
4. Návštěva Michaila Gorbačova v Československu	32
4.1. Pohled literatury na sledovanou událost	32
4.2. Reflexe události v dobovém tisku	33
4.2.1. Rudé právo	33
4.2.2. Lidová demokracie	35
4.2.3. Pravda	35
4.2.4. Ľud	37
4.2.5. Srovnání	37
5. 19. všesvazová konference KSSS	39
5.1. Pohled literatury na zkoumanou událost	39
5.2. Reflexe události v dobovém tisku	40
5.2.1. Rudé právo	40
5.2.2. Lidová demokracie	42
5.2.3. Pravda	43

5.2.4. Ľud	44
5.2.5. Srovnání	45
6. Volby do Sjezdu lidových poslanců.....	46
6.1. Pohled literatury na zkoumanou událost.....	46
6.2. Reflexe události v dobovém tisku.....	47
6.2.1. Rudé právo	47
6.2.2. Lidová demokracie.....	48
6.2.3. Pravda.....	49
6.2.4. Ľud	50
6.2.5. Srovnání	51
Závěr.....	52
Prameny a literatura.....	56
Seznam použitých zkratk	65
Abstrakt	66
Abstract.....	67

Úvod

V roce 1985 se generálním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu (ÚV KSSS) a tedy i nejvyšším představitelem země stal Michail Sergejevič Gorbačov. Jeho cílem bylo především reformovat tehdejší zaostávající sovětský režim. Jím iniciované podstatné změny sovětského zřízení vešly ve známost pod názvem perestrojka, tedy přestavba. (Švankmajer 2010: 463–465) Snahy reformovat systém právě ve Svazu sovětských socialistických republik (SSSR) musely nezadržitelně působit i na ostatní země socialistického bloku, včetně Československé socialistické republiky (ČSSR), jelikož se tyto státy nacházely pod přímým vlivem SSSR. Ovšem Československo, jeden z nejméně konzervativních států sovětského bloku, se k přeměnám stavělo velmi zdrženlivě. (Durman 1998: 329, 335–336) Vedení země si totiž uvědomovalo, že získalo své postavení po vpádu sovětských vojsk (Brown 2011: 648), jenž zničil reformy podobné perestrojce, o které roku 1968 usilovali předchozí představitelé státu (Civín 2005). Jednou z možností, jak blíže prozkoumat postoj vedoucích funkcionářů Komunistické strany Československa (KSČ) ke zmíněným přeměnám v Sovětském svazu, je analyzovat články v tehdejšímu tisku týkající se hlavních předělů Gorbačovovy perestrojky. Aby bylo možné získat objektivnější pohled na tehdejší situaci v celé zemi a na názory vrcholných československých reprezentantů, je přínosné prozkoumat reflexi sovětských reforem nejen v českém ale i ve slovenském tisku.

Z tohoto důvodu jsem si pro analýzu dobových tiskovin zvolila Rudé právo jako hlavní deník KSČ a tedy reprezentanta komunistické stranické linie. (Balík, Holzer, Šedo 2005: 1251; Končelík, Večeřa, Orság 2010: 213–214) Dalším vybraným deníkem vycházejícím v českých zemích je Lidová demokracie, periodikum Československé strany lidové (ČSL), satelitní strany KSČ. (Lukeš 2000: 334–335) Ze slovenských deníků jsem si vybrala Pravdu, která oficiálně deklarovala názory slovenského zemského sdružení KSČ, Komunistické strany Slovenska (KSS). (Balík, Holzer, Šedo 2005: 1251–1252) Měla by tedy představovat hlavní stranicko-politický směr právě na Slovensku. Jako poslední tiskovinu zkoumám deník Strany slovenskej obrody (SSO), Ľud. SSO byla stejně jako ČSL podřízeným subjektem komunistické strany (Pešek 2000: 341–343), nadto měla s ČSL společnou křesťanskou orientaci (Barnovský 2005: 1192; Trapl 2005: 1176–1177). Navíc obě strany byly v zemi před rokem 1948 velmi vlivné. Přímá předchůdkyně SSO, Demokratická strana, byla dokonce v prvních poválečných letech na Slovensku nejsilnější. (Barnovský 2000: 312) ČSL zase představovala v této době jediný stranický subjekt

nesocialistického rázu v české části země a ve volbách roku 1946 se jí podařilo získat pětinu hlasů voličů. (Trapl 2000: 305–306)

Cílem práce je pomocí srovnání těchto deníků zjistit, jak československý tisk reagoval na Gorbačovovu perestrojku v letech 1985–1989. Skrze porovnání sledovaných deníků bude možné určit, zda se v nich objevovaly převážně shodné nebo naopak odchylné zmínky o vybraných událostech v SSSR, a především zda byly v českých zemích nebo naopak na Slovensku informace o perestrojce méně zkreslené. Jelikož bylo Slovensko geograficky celkem vzdálené od Prahy, centra komunistické vlády, je možné očekávat, že zde byla informovanost o dění v SSSR méně zkreslená. Navíc komunistický systém ve slovenské části státu nebyl v době normalizace tak rigidní, jako tomu bylo v českých zemích. (Žák 2002) Míra otevřenosti v informování o Gorbačovových reformách v SSSR by tak mohla znamenat potvrzení či naopak zpochybnění toho, že byl režim v této polovině státu liberálnější. Srovnání hlavních novin KSČ, respektive KSS s tiskovinami stranických subjektů podřízených vedoucím komunistům zase umožňuje rozpoznat, zda bylo možné v denících satelitních stran nalézt méně zkreslené zprávy o změnách v Sovětském svazu. Lze očekávat o něco větší informační otevřenost periodik těchto stran, jelikož nejsou tolik důležité pro ovlivňování veřejnosti jako Rudé právo a v případě Slovenska Pravda.

V práci testuji následující hypotézu: *Stranické noviny na Slovensku informovaly o průběhu perestrojky v Sovětském svazu v menší míře zkresleně, než tomu bylo v případě českých zemí.* Vedle této hypotézy se snažím zodpovědět i tuto výzkumnou otázku: Poskytovaly tiskoviny satelitních stran méně zkreslený obraz o událostech v SSSR v období let 1985–1989 než hlavní deníky KSČ a KSS? V práci beru v úvahu i rozsah prostoru, který periodika věnovala konkrétnímu dění v SSSR v době vlády M. Gorbačova, a jak se v nich postupem času, tedy od roku 1985 až do roku 1989, proměňoval způsob informování o sovětských reformách.

V práci se z časového hlediska zabývám reakcí tisku na Gorbačovovu perestrojku v Sovětském svazu v době od jeho nástupu k moci roku 1985 po poslední rok komunistické nadvlády v Československu, tedy do roku 1989. Z obsahového aspektu sleduji zejména podstatné události v Sovětském svazu, které znamenaly posun v provádění tamních reforem, a jejich následnou reflexi v československém tisku. Konkrétně se zaměřuji především na Gorbačovovy projevy a na novinové komentáře vybraných stěžejních událostí sovětských reforem. Deníky sleduji po sedm dní od informování o zvolených událostech. Věnuji se i situaci v médiích v období mocenského monopolu KSČ

v Československu v letech 1948–1989, aby bylo jasně patrné, do jaké míry byli novináři v té době omezováni ve svobodném reportování o ději v zemi i v zahraničí, a jak KSČ zasahovala do psaní a vydávání tiskovin. Tak bude možno porozumět tehdejšímu stavu médií a způsobu informování lidí prostřednictvím tisku, což je nezbytné pro analýzu zmíněných deníků.

Při zkoumání novin je nutné vzít v úvahu, že jejich formáty a počty stran se liší. Rozměr strany Rudého práva a Pravdy odpovídal přibližně velikosti A2. Periodika satelitních stran, Lidová demokracie a Ľud měly asi poloviční formát. Rudé právo čítalo obvykle osm stran, přičemž zprávy ze zahraničí se nacházely na šesté a sedmé straně deníku. Lidová demokracie měla taktéž osm stran a poskytovala zahraniční zpravodajství zejména na své druhé straně. Pravda vycházela v šestistránkovém nebo v osmistránkovém vydání, dění za hranicemi země reflektovala většinou na své předposlední straně, případně na straně jí předcházející. Deník Ľud čítal ve většině případů šest stran, někdy i více. Zahraniční zpravodajství se v něm vyskytovalo především na třetí straně a často i na straně druhé. Informace o důležitých událostech ve světě jsou pochopitelně u všech deníků z části uveřejněny již na první straně.

Zkoumané téma jsme si vybrala, jelikož chci důkladně osvětlit, jak tehdejší československá komunistická elita reagovala na tak zásadní reformy systému v Sovětském svazu, a do jaké míry byly informace o těchto událostech zkreslovány či dokonce zamlčovány. Navíc způsob informování režimu o přestavbě v SSSR, ve státu, který byl pro tehdejší Československo vzorovou zemí, mohlo ovlivnit nálady obyvatel v zemi a důvěru v její vedení, proto by bylo možné přispět touto prací k debatě o příčinách pádu komunistického režimu v ČSSR.

Jako teoretické východisko jsem si zvolila analýzu prvků jednotlivých kategorií nedemokratických režimů, konkrétně totalitního, autoritativního, posttotalitního a kvazitotalitního. Přitom jsem se snažila zjistit, do kterého typu režimu lze československé zřízení v čase normalizace, tedy v 70. a 80. letech zařadit, a to podle jeho hlavních rysů. Skrze tuto teoretickou část bude možné poznat, v jakém prostředí média fungovala, a tak lépe pochopit jejich situaci.

Politické zřízení Československa v době nadvlády KSČ je někdy chybně nazýváno jako totalitní. (Kubát 2006: 140) Znaky totalitního zřízení se zabývali mimo jiné Carl Friedrich a Zbigniew Brzezinski, podle kterých se v tomto režimu vyskytuje vládní ideologie, která je všemi uznávána, a politická strana masového charakteru řízená vedoucím představitelem. Tato strana vykonává naprostý dohled nad ozbrojenými

složkami, médií i celou společností a to skrze využití teroru. Nadto se tento typ vyznačuje plánovanou ekonomikou. (Balík 2004: 261) Totalitarismem se zabýval i Giovanni Sartori a jako jeho rysy určil „totální rozšíření a pronikání moci státu; ideologizaci politiky v podobě politického náboženství...(a) politické ovládnutí všeho, včetně mimopolitické oblasti člověka.“ (Tamtéž: 262) Navíc totalitní systémy aktivizují lidi k veřejné participaci. (Balík, Kubát 2004: 43) Režim v ČSSR ovšem všechny tyto body nespĺňuje. V době od 70. let až do pádu režimu v roce 1989, totiž přestávala být ideologie marxismu-leninismu pro lidi důvěryhodnou. Nadto veřejná politická účast lidu, deklarující oddanost režimu, byla spíše ceremoniálního rázu. KSCĚ zdánlivě nevládla sama, ale existovaly i satelitní strany. Vůdcovství v KSCĚ bylo navíc kolektivního rázu. Moc nad médií i společností měl režim obrovskou, ovšem ne totální. Pluralismus byl v Československu v době normalizace velmi limitován, přičemž v politické sféře byl zcela zakázán. (Civín 2005)

Další možností je zařazení normalizačního režimu v ČSSR do autoritativních zřízení. Jejich rysy vymezil Juan Linz, který je chápe jako režimy umožňující „vyjadřování omezeného...pluralismu; postrádající vypracovanou a vůdčí ideologii...; nepraktikující intenzivní nebo extenzivní politickou mobilizaci...; a v nichž vůdce nebo případně úzká skupina vykonává moc ve špatně definovaných, ale přesto rozeznatelných hranicích.“ (Linz citován in Dvořáková, Kunc 1994: 49) V těchto režimech mohou existovat různé organizované skupiny, ale musejí vyjadřovat politickou oddanost systému. Umožněny jsou i dílčí výtky vůči zřízení. (Balík, Kubát 2004: 51–54)

Do kategorie autoritativních režimů by ČSSR zařadil Wolfgang Merkel, který považuje komunistické systémy s tyranií vůdčí osobnosti za totalitní, ty s nadvládou strany za autoritativní. (Civín 2005) Poslední zmíněný typ se vyznačuje vládou politbyra komunistické strany a tolerancí velmi malého stupně pluralismu. (Balík 2004: 280)

Někdejší disident Petr Uhl označuje režim v ČSSR souslovím byrokratická diktatura. Podle něj se má do roku 1956 hovořit o režimu se značnými totalitními prvky a po zmíněném roce prosazuje používání pojmu autoritativní režim. (Uhl, Pavelka 2013: 272–274)

Ovšem J. Linz spolu s Alfredem Stepanem a většinou badatelů považují režim v ČSSR v čase normalizace za posttotalitní. (Civín 2005) V tomto systému je patrný širší sociální pluralismus, avšak politický pluralismus tu není. Vedení země je spíše byrokratického rázu. Lidé v tomto zřízení již ztratili v ideologii režimu víru a bez elánu se účastní oficiálních masových akcí, které mají ceremoniální povahu. (Kubát 2006: 146)

J. Linz a A. Stepan zařazují normalizační systém v ČSSR konkrétně do kategorie „zamrzlého“ posttotalitního režimu.“ (Civín 2005) Tento typ se projevuje nehybností a mírnou snášenlivostí vůči opozičním silám. (Tamtéž) Jan Civín prosazuje pro označení režimu v druhé polovině 80. let použití nové kategorie s názvem „tající“ posttotalitarismus“ (Tamtéž), který reflektuje tehdejší limitovanou liberalizaci režimu. (Tamtéž)

Michal Kubát souhlasí se zařazením Československa do posttotalitarismu, jakožto ne zcela totálního systému. Ovšem vyjadřuje nesouhlas s pojmenováním této kategorie, jelikož pokud se v Československu totalitarismus nevyskytl, nelze hovořit o posttotalitarismu. Tento název totiž vyjadřuje, že existence daného zřízení následuje po fázi totalitarismu. (Kubát 2006: 147) Naopak se vyslovuje pro označení kvazitotalitarismus po celou dobu trvání režimu. Termín vyjadřuje jeho neúspěšnou snahu dosáhnout totalitarismu, navíc se systém v ČSSR dle M. Kubáta blížil více k totalitarismu než autoritarismu. Pojem kvazitotalitarismus zavedl Gordon Skilling, který se zabýval režimem v ČSSR. V tomto systému jsou dle něj ilegální seskupení režimem napadány, často i eliminovány a povolené skupiny jsou pod nadvládou strany. (Balík, Kubát 2012: 78–81)

Zařazení československého režimu v době normalizace do totalitarismu je podle jeho výše zmíněné klasifikace opravdu nevhodné. Označení režimu jako autoritativního by bylo příhodnější, ovšem rysy tohoto zřízení, jak je vymezil J. Linz, očividně plně neodpovídají situaci v tehdejší Československu. Naopak posttotalitarismus se jeví jako velmi vhodné označení normalizačního režimu, jelikož se shoduje s jeho charakterem. Kategorie kvazitotalitarismu je prakticky obdoba posttotalitarismu. Ovšem lze souhlasit s M. Kubátem, že posttotalitarismus může vytvářet mylný dojem, že Československo prošlo totalitním obdobím (Kubát 2006: 147). Nejvhodnější tedy bude pro režim v ČSSR používat pojem kvazitotalitarismus.

Z hlediska metodologie je tato práce v rámci empiricko-analytického přístupu případovou studií, jelikož zkoumá reakci československého tisku v konkrétním období a to v letech 1985–1989, kdy byl nedemokratický režim v ČSSR konfrontován s Gorbačovými reformami. Jako dílčí způsob provedení výzkumu jsem použila komparativní metodu, která má za cíl porovnat reakce vybraných deníků na zásadní události sovětské přestavby ve druhé polovině 80. let. Skrze tuto metodu je možné adekvátně rozpoznat rozdíly a podobnosti v reakci českého a slovenského tisku na reformní dění v SSSR. V rozmezí komparativní metody jsem si zvolila pět kritérií, která se kryjí s pěti nejdůležitějšími událostmi, jež významně ovlivnily charakter perestrojky a

prohloubily ji a zároveň musely mít značný dopad na komunistickou vládu v Československu.

První kritérium představuje nástup Michaila Gorbačova k moci, který se uskutečnil roku 1985 a znamenal počátek všech změn v SSSR. Zde se soustředím především na prezentaci osobnosti a politiky M. Gorbačova v tisku a na jeho první projevy z pozice nejvyššího státního představitele SSSR. Další významná událost, a proto druhé kritérium, je lednové plénum ÚV KSSS, které se odehrálo na začátku roku 1987. Toto plénum je chápáno jako skutečné zahájení perestrojky. (Brown 1996: 166) Zde se soustředím na hlavní Gorbačovův projev. V této fázi již bylo vrcholným představitelům KSČ jasné, že M. Gorbačov myslí své reformy vážně (Pullmann 2011: 62–63) a museli tedy na tyto změny nějak reagovat. Třetím kritériem je návštěva Michaila Gorbačova v Československu, která se udála o tři měsíce později. Českoslovenští komunisté byli skrze ni přímo konfrontováni s aktérem pro ně nevídaných přeměn, což muselo mít nepochybně na tehdejší konzervativní režim zásadní dopad. Čtvrtým kritériem je 19. všesvazová konference KSSS, jež se odehrála roku 1988, a která je vnímána jako podstatný zlom ve vývoji sovětské přestavby, jelikož zde M. Gorbačov prosadil dalekosáhlé změny systému. (Sakwa 2005: 433–434) Protože tato konference trvala několik dní a v jejím rámci bylo předneseno mnoho projevů různých stranických činitelů a bylo přijato spousta usnesení, pro účely této práce se koncentruji především na proslovy M. Gorbačova, jakožto hlavního tvůrce perestrojky. Poslední kritérium představují volby do Sjezdu lidových poslanců, nově utvořené instituce státu, v březnu roku 1989. Tyto volby jsou význačné tím, že v sobě obsahovaly značné demokratické prvky, (Švankmajer 2010: 466–467) a musely být tedy pro československé komunistické vedení konečným potvrzením zcela převratných změn v Sovětském svazu.

Co se týče literatury, zpracování tématu týkajícího se situace v československých médiích v době vlády KSČ je dostatečné, především co se týče českých sdělovacích prostředků. Historie slovenských médií na druhou stranu tak dopodrobna analyzována není. Ovšem literatura věnující se historii českých tiskovin bere většinou v úvahu i situaci na Slovensku. To lze říci i o knize *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, kterou napsali Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová. Monografie velmi podrobně zpracovává postup mediální cenzury, jak ho prováděla KSČ, a její proměny v průběhu komunistického režimu. Obsáhle a přitom velice zdařile popisuje i úlohu médií v té době a postavení novinářů. Celkově tak umožňuje do hloubky pochopit, jak moc byla média, včetně tisku, důležitá pro komunistickou vládu. Publikace navíc přináší na téma mediální situace v době před rokem 1989 komplexní náhled.

Problematika Gorbačovovy vlády v Sovětském svazu je široce a obsáhle zpracována. Existuje mnoho monografií a článků týkajících se tohoto tématu, a to v anglickém i českém jazyce. Každé dílo přitom uchopuje perestrojku z jiného pohledu. Značně důležitou publikací, co se týče detailní analýzy změn podnícených M. Gorbačovem v SSSR v druhé polovině 80. let, je kniha Archieho Browna *The Gorbachev Factor*. Autor rozebírá cestu M. Gorbačova k moci a velmi zdařile popisuje i to, jak se vyvíjelo Gorbačovovo myšlení, a jak se postupně prohlubovaly jeho reformy. Ve sféře politických přeměn se soustředí na roky 1988 a 1989, předně zmiňuje a jasně popisuje události jako dění na 19. stranické konferenci a volby o rok později, které pokládá za stěžejní. Ty nakonec přesvědčivě zasazují do postupné proměny systému, což dovoluje porozumění jejich významu. Následně dochází k tomu, že v procesu prosazování radikálních změn se síla M. Gorbačovem zastávané funkce ukázala jako primární.

Dalším velmi významným zdrojem zabývajícím se perestrojkou v SSSR je sborník úryvků z nejdůležitějších sovětských dokumentů a projevů, případně myšlenek sovětských státníků nazvaný *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917–1991*, jehož autorem je Richard Sakwa. Konkrétně v desáté kapitole obsahuje dílo mnoho důležitých Gorbačovových proslovů, pojících se právě k vybraným klíčovým událostem perestrojky. Kniha tak poskytuje zprostředkovaně přístup k primárním pramenům a vybírá ty nejdůležitější teze, které jsou zásadní pro zkoumání Gorbačovových reforem. Tímto umožňuje neopomenout žádnou důležitou skutečnost a zaměřit se na ty nejpodstatnější aspekty. Výstižná a kritická hodnocení autora doprovázející tyto dokumenty navíc dovolují hlouběji porozumět významu publikovaných projevů i zkoumaných událostí.

Dále by bylo vhodné zmínit publikaci, jejímž autorem je Martin Malia, *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991*. Kniha ve stručnosti a přitom zřetelně analyzuje průběh a dopad M. Gorbačovem iniciovaných přeměn, přičemž nevynechává žádné důležité skutečnosti a občas přináší i specifické informace. To se týká především analýzy průběhu voleb do Sjezdu lidových poslanců z roku 1989, kdy se na rozdíl od většiny ostatních děl zabývá i mechanismem výběru kandidátů a jeho pohled na tyto volby je celkově kritičtější.

Další monografie s názvem *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964–1991*, kterou sepsal Karel Durman, zdařile čtenáři přibližuje vztah obou klíčových zemí, Československa a SSSR. Autor v ní srozumitelně popisuje průběh perestrojky v SSSR, a především klade důraz na rozbor náhledu M. Gorbačova na země východního bloku, včetně Československa, a to zejména v souvislosti s přeměnami v Sovětském svazu. Dále

se věnuje i postojům jednotlivých socialistických zemí k sovětským reformám. Při zkoumání Gorbačovových stanovisek k těmto státům autor publikace v tomto směru upozorňuje na jeho nesourodou a částečně i netečnou politiku. Dílo tak dovoluje vniknout do základů zkoumané problematiky.

Nelze opomenout ani článek Emila Voráčka *Gorbačov a Československo – zklamané naděje?* Autor v tomto textu hodnotí postoj M. Gorbačova ke KSČ a dopad jeho reformy na ČSSR. Z velké části se věnuje jeho příjezdu do ČSSR a v této souvislosti poskytuje i ojedinělé informace. Velmi dobře rozebírá Gorbačovův značně opatrný přístup k vedení KSČ a dotýká se i idealizovaných postojů československého obyvatelstva k jeho osobě. Nadto stručně a přesto výstižně reflektuje problematiku postoje M. Gorbačova k sovětské intervenci do ČSSR roku 1968. Přestože se jedná o kratší článek, obsahuje zásadní informace a navíc poskytuje i specifický náhled na vztah M. Gorbačova a KSČ.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitola představuje vymezení postavení tisku v době komunistického režimu. Je v ní ukázáno, jakým způsobem fungovala média v tomto období, zvláště jak KSČ řídila jejich činnost, a jak se měnil způsob postupu cenzury v průběhu režimu. Další kapitoly již analyzují, jak vybrané deníky informovaly o událostech v SSSR. Každá z těchto pěti kapitol je rozdělena na dvě podkapitoly, jedna rozebírá vybranou událost perestrojky v Sovětském svazu, druhá analyzuje, jak ji zmíněné deníky reflektovaly a snaží se nalézt rozdílné i totožné prvky, jež se vyskytovaly v informacích o dané události v jednotlivých tiskovinách. Tyto kapitoly se kryjí s výše vymezenými kritérii. Druhá kapitola tak analyzuje nástup M. Gorbačova k moci, s čímž je spojeno i úmrtí K. Černěnka, a následně zjišťuje reakci československého tisku na tyto události. Třetí kapitola se zabývá zásadním momentem perestrojky, lednovým plénem ÚV KSSS z roku 1987, a jeho odezvou ve vybraných stranických denících. Další kapitola, čtvrtá v pořadí, studuje příjezd M. Gorbačova do Prahy, jeho proslov při této příležitosti a způsob, jakým se k tomu postavil tehdejší československý tisk. Pátá kapitola se zabývá 19. stranickou konferencí a snaží se zjistit, jak zmíněné deníky reagovaly na přelomové věci, které byly na této konferenci projednávány, především na Gorbačovův projev. Poslední, šestá kapitola se zabývá velmi důležitými volbami do Sjezdu lidových poslanců v březnu roku 1989 a jejich reflexí v tisku.

1. Postavení tisku za komunismu

Po nástupu KSČ k moci získala strana naprostý vliv nad médii, což bylo nutné k upevnění komunistické nadvlády ve státě. (Balík, Holzer, Šedo 2005: 1250–1251) Bylo zrušeno mnoho periodik (Liehm 1999: 98), proběhly rozsáhlé čistky novinářů a do čela médií byli dosazeni prokomunističtí pracovníci (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 252). Média měla sloužit jako prostředek k „oslavování vládní politiky (a) šíření oficiální ideologie“ (Kocian 2005: 1228), čímž se stala „součástí mechanismu na výrobu veřejného mínění“ (Tamtéž).

Novináři byli vždy tiskovým odborem ÚV KSČ obeznámeni s tím, jakým způsobem a o čem mají občany informovat. (Rataj 2010: 90) Nadto žurnalisté museli být příslušníci Svazu československých novinářů a periodika mohla být vydávána jen sdruženími a politickými subjekty, jež byly součástí Národní fronty, (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 232, 254) a které „poskytovaly dostatečnou záruku, že tisk bude kladným činitelem při (ideové) výchově lidu“ (Tamtéž: 254). Strana také rozhodovala o četnosti přidělovaného papíru jednotlivým periodikům. (Tamtéž: 259)

Komunističtí funkcionáři očividně považovali za nutné kontrolovat úplně všechny aspekty společnosti a nenechat ani sebemenší prostor pro individuální vyjádření, jelikož zcela zamítli možnost, že by novináři, i když prokomunističtí, mohli psát individuálně bez direktiv KSČ. Tím je i patrný význam, jaký KSČ přikládala úloze tisku.

Roku 1953 byl zřízen orgán pro provádění cenzury, Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), který působil i na Slovensku. Kontrola nad médii byla tímto svěřena státní instituci. Cenzura probíhala tak, že zaměstnanec HSTD schvaloval každé periodikum před jeho tiskem a vydáním. (Kaplan 2008: 269–270)

V době zřízení cenzurního státního orgánu byla jistě komunistická moc celkem stabilizovaná, proto si mohla dovolit svěřit tak důležitou věc, jako je dohled nad tiskem, státnímu úřadu. Systém cenzury se navíc zdá více propracovaný, než tomu bylo v předchozích letech.

Rudé právo, jako hlavní periodikum KSČ (Balík, Holzer, Šedo 2005: 1251), udávalo směr, kudy se mají média ubírat (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 140). Ve slovenské části země byl „(ú)středním tiskovým orgánem strany“ (Balík, Holzer, Šedo 2005: 1251) deník Pravda. (Tamtéž) Oba tyto deníky měly přednost při distribuci novin. Navíc hlavní redaktor Rudého práva se účastnil rokování předsednictva Ústředního výboru

KSČ, a tím pádem zastával mezi žurnalisty nejmocnější pozici. (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 149, 169)

Strana měla samozřejmě nejvíce pod kontrolou svůj tisk a to jak v českých zemích, tak i na Slovensku, což byl jistě jeden z hlavních důvodů, proč byly její noviny určující pro zbývající periodika. Především Rudé právo tak muselo působit jako nezpochybnitelné dogma a tedy jako ideový základ celého systému.

Omezené množství přidělovaného papíru způsobilo i to, že některá periodika nebyla dostupná pro všechny žadatele, což se týkalo hlavně deníků satelitních stran. (Kaplan 2008: 468) Například periodikum Československé strany lidové, Lidová demokracie, bylo „velmi oblíbenou tiskovinou i mezi nekomunistickou veřejností“ (Lukeš 2000: 335), jelikož se v něm neobjevovala přílišná agitace podporující režim (Tamtéž). To, že tyto noviny neobhajovaly komunistickou ideu až do krajnosti, znamenalo jistou benevolenci ze strany KSČ, která tím riskovala, že všechny vrstvy obyvatelstva nebudou zcela manipulovány jejím světonázorem. Nedostatečný ideologický ráz Lidové demokracie však mohl být vyvážen právě nedostatkem těchto novin.

V době uvolňování režimu v 60. letech se postavení HSTD změnilo. Roku 1966 byla transformována na Ústřední publikační správu (ÚPS). Došlo k oslabení postavení cenzorů, proti jejich zásahu bylo dokonce možné se odvolat. Začala vycházet nová periodika a režim nadto umožnil určitou míru kritiky stavu tehdejšího zřízení. (Kaplan 2008: 270, 280, 324–328) Mediální liberalizace probíhala i na Slovensku. (Sikora 2011: 143) Proces vyvrcholil Pražským jarem v roce 1968, kdy bylo možné svobodně publikovat. (Liehm: 104)

Média byla po potlačení Pražského jara vnímána jako zásadní nástroj k ospravedlnění nadvlády tehdejšího vedení KSČ a za tímto účelem měla ovlivňovat lidi. (Kalinová 2012: 44) Nadto byly sdělovací prostředky roku 1968 stěžejní oporou demokratizačních snah, z toho důvodu byl na ně ze strany normalizátorů dáván značný pozor. (Otáhal 1999: 80) Proto byli novináři spojení s Pražským jarem propouštěni ze zaměstnání a místo nich byli dosazováni „kariéristé a prověřeni komunisté.“ (Tamtéž: 80) Rudé právo opět převzalo „monopol na denní informace“ (Kalinová 2012: 45) a tisk se navrátil do stylu brzkých 50. let. Na Slovensku nebyly čistky tak rozsáhlé, proto mohlo mnoho vzdělaných lidí stále vykonávat své původní profese. (Tamtéž: 45–46, 60) Autoři zde měli dokonce omezenou příležitost nezávislého psaní. (Liehm 1999: 107)

Rok 1968 byl pro komunistickou stranu očividně šokem a zároveň velkým poučením, média musejí být naprosto kontrolována. Vrátit se ke starým poměrům, jaké

panovaly v mediální sféře 50. let, bylo tedy nejlepší zárukou zachování tehdejší elity u moci. Ovšem jelikož na Slovensku probíhaly menší čistky, je možné, že v redakcích zůstali liberálněji smýšlející novináři, díky čemuž se zde mohl vytvořit určitý prostor pro otevřenější články v tisku.

Namísto dosavadní předběžné cenzury se začala uplatňovat takzvaná autocenzura. (Uhl, Pavelka 2013: 144) Každý redaktor byl sám svým cenzorem a odpovídal za obsah svého díla. Pokud byla tvorba novináře z hlediska ideologie nesprávná, vystavoval se trestu. Tento postup byl tak více účinný a zaručoval, že články v novinách budou zcela v souladu s představami vedení komunistické strany. Všichni šéfredaktoři byli navíc potvrzováni institucemi KSČ. (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 209, 244) „Znovu se prosadila ideologická kritéria ‚dovoleného‘ v kontrolovaných médiích...zpřísněná specificky československým ‚poučením¹.“ (Prečan 1994: 377) Výše zmíněná opatření vedla k tomu, že články v tisku byly monotónní a občané jim již nedůvěřovali. Dokonce i skladba a množství tiskovin byly po dobu normalizace téměř neměnné. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 331–342) Tato státnost tisku spolu s neustálou vyprázdněnou komunistickou ideologií musela uvrhovat občany do apatie. Lidé tak, zvláště po zkušenosti roku 1968, již nemohli režimu věřit.

Novináři museli být zcela oddaní straně, což byli nuceni potvrdit svým podpisem pod deklarací Slovo do vlastních řad, odsuzující aktivitu médií roku 1968 a podporující normalizační vůdce KSČ. Roku 1972 byl zřízen Československý svaz novinářů (ČSSN) sdružující všechny české i slovenské novináře. Svaz se poté přihlásil k provádění rozhodnutí strany a stal se členem Národní fronty. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 329, 334)

Vynucovaná loajalita novinářů je tak dokonce větší než v 50. letech. Novináři svým podpisem nejen deklarovali svoji služebnou loajalitu režimu ale i legitimizovali vládu, násilně nastolenou Sovětským svazem. Požadavek strany na naprostou podřízenost novinářů jen ukazuje, jak byli komunisté nedůvěřiví, jak si chtěli upevnit svou vratkou moc, a jak byla média pro stranu velmi důležitá.

Jako cenzurní orgán, který střežil práci médií, existoval „Úřad pro tisk a informace.“ (Uhl, Pavelka 2013: 144) V 80. letech byl následně ustaven Federální úřad pro tisk a informace, který sloučil do té doby zvlášť existující český a slovenský cenzurní

¹ „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti z roku 1970“ (Civín 2005) zahrlo reformy, které provádělo předchozí vedení KSČ, a které byly potlačeny intervencí vojsk socialistických států roku 1968. (Tamtéž)

orgán v jeden a stal se hlavním regulátorem mediální produkce. (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 209–210) Úřad byl spolu s mediálními reprezentanty týdně informován o stanovisku vedení KSČ, které definovalo „o čem se v daném období musí, může, či naopak nesmí informovat.“ (Tamtéž: 210) Vedení strany dokonce vymezilo i rozsah, který bude věnován určitým sdělením. (Tamtéž) Novináři tak představovali jen bezmyšlenkovité režimní poddané, kterým nebylo dovoleno ani sebemenší kreativní činnosti, které se strana velmi obávala.

Po nástupu Michaila Gorbačova k moci v Sovětském svazu a zahájení reform tamního zřízení se v československých médiích začaly objevovat svobodnější názory, mimo jiné i v novinách vydávaných satelitními stranami. (Otáhal 1999: 80) Režim se navíc cítil tak ohrožen sovětskými reformami, že bylo dokonce zadržováno i sovětské periodikum *Moskovskije novosti*. (Vrba 2001: 286) Lidé se snažili nalézt jisté mezery v cenzuře a hledali v novinách hlubší význam slov. Kupovali si také několik periodik a následně porovnávali jednotlivé interpretace událostí. (Bednařík, Jiráček, Köpplová 2011: 336) V Lidové demokracii se dokonce objevily i články kritizující nedokonalosti tehdejšího zřízení. (Daněk 1990: 63) Jak se poměry začaly stále více uvolňovat, novináři odmítali být přísluhovači KSČ a začali se veřejně stavět proti vládnoucí straně, hlavně novináři tisku nekomunistických stran Národní fronty. (Otáhal 1999: 82–83)

Po liberalizaci poměrů v Sovětském svazu již pochopitelně nebylo možné udržet v Československu tak tuhou cenzuru. Všichni, jak novináři, tak i prostí občané, začali jistě pociťovat určité změny a chtěli jich využít. Snaha lidí nalézat jiné zdroje informací ukazuje, že zcela ztratili v komunistický tisk důvěru a také to, jak moc lidé toužili dozvědět se skutečnou pravdu o převratných změnách v SSSR.

2. Nástup Michaila Gorbačova k moci

2.1. Pohled literatury na sledovanou událost

Za vlády Leonida Brežněva v letech 1964–1982 se sovětský systém dostal do stagnace, která se stále prohlubovala. (Reiman 1991: 168) Ekonomika SSSR se ocitla v zásadních potížích a navíc společnost kvůli protikladu mezi rétorikou a skutečnou praxí morálně klesala. Mimo to v nejvyšších funkcích zůstávali stále ti stejní Brežněvovi loajální lidé konzervativního smýšlení. (Švankmajer 2010: 457–459) Michail Gorbačov si byl vědom této situace, chápal, že „všechno je prohnílé“, a proto se i „všechno musí změnit.“ (Gorbačov citován in Durman 1998: 299)

Potíže režimu si uvědomoval i Brežněvův nástupce Jurij Andropov, který provedl dílčí ekonomické reformy (Durman 1998: 253–255) a snažil se upevnit kázeň. Podporoval M. Gorbačova, kterého přes jeho nízký věk prosadil za člena politbyra. (Veber 2001: 165, 175) Po smrti J. Andropova roku 1984 zvolili konzervativní členové nejužšího vedení KSSS generálním tajemníkem nemocného a zpátečnického Konstantina Černěnka. (Brown 2011: 582–583; Brown 2006: 317–318) Období jeho vlády znamenalo další ekonomický pokles (Veber 2001: 169) a návrat k politické praxi L. Brežněva (Durman 1998: 290–291).

M. Gorbačov se na konci roku 1984 ve svém projevu odvážil hovořit o zaostávání systému, obhajoval zásadní ekonomickou reformu a glasnost, tedy otevření se režimu a aktivní participaci lidu na systému vládnutí i právní stát. (Malia 2004: 413–414)

Snaha konzervativních představitelů režimu zachovat kontinuitu politiky strany a tím i svou moc je očividná. Z toho důvodu se jistě stavěli vůči možným reformním záměrům M. Gorbačova s velkou nedůvěrou, která musela být posílena jeho na tu dobu značně revolučním projevem z konce roku 1984. Jeho proslov lze totiž chápat tak, že se s žádnými dílčími reformami nespokojí.

Po smrti K. Černěnka dne desátého března roku 1985 došlo ke schůzi politbyra, na níž byl vybrán za generálního tajemníka ÚV KSSS M. Gorbačov. Někteří konzervativní členové tohoto orgánu byli proti jeho zvolení, a to z důvodu nejasné předvídatelnosti jeho politiky, spojení s reformním J. Andropovem a také kvůli jeho nedlouhému působení v politbyru. Ve prospěch M. Gorbačova se ale vyslovil Andrej Gromyko, ministr zahraničních věcí, který ho zároveň navrhl na nejvyšší funkci. (Veber 2001: 170–174) Vedoucí představitelé KSSS totiž nebyli schopni nalézt jiného vhodného kandidáta. M. Gorbačov byl tedy nakonec podpořen všemi členy politbyra. Poté ho ústřední výbor KSSS

jednomyslně zvolil do nejvyšší stranické funkce. Obě hlasování se udála do jednoho dne od úmrtí předchozího generálního tajemníka. (Brown 2006: 319)

Nejvýše postavení straníci teď už neměli na vybranou. Byli nuceni překonat svůj strach z reform, jinak mohl nastat ještě větší úpadek režimu. Část stranické elity na druhou stranu mohla spatřovat v M. Gorbačovovi možnou záchranu systému, jelikož ten jistě byl po ukončení vlády K. Černěnka ve velmi špatném stavu.

M. Gorbačov ve svém projevu následujícím po jeho zvolení odmítl změnu stranické linie (Durman 1998: 299) a zdržel se radikálnějších prohlášení, aby svou nově nabytou pozici nevystavil nebezpečí (Pullmann 2011: 48). Z vrcholných představitelů strany se totiž stavěl pouze on za uskutečnění změn. (Brown 2011: 589) Ve zmíněném proslovu se vyjádřil mimo jiné pro pokračování v uspišení rozvoje společnosti i hospodářství a pozvednutí životních i duchovních podmínek lidu. Z toho důvodu se zasazoval za přeorientování ekonomiky z extenzivní na intenzivní formu hospodaření a požadoval velmi rychlý ekonomický rozvoj. (Sakwa 2005: 410–411) Z počátku tedy M. Gorbačov kladl důraz na ekonomické reformy, což bylo označováno pojmem urychlení. (Brown 2011: 590) I přes svou opatrnost tak dal M. Gorbačov ve svém projevu najevo, že bude usilovat o hluboké reformy. Ovšem jelikož jsou deklarované změny především ekonomického rázu, nemusely vzbuzovat mezi konzervativními komunisty takový pocit nebezpečí jako v případě reform v politické oblasti.

2.2. Reflexe události v dobovém tisku

2.2.1. Rudé právo

Rudé právo ve vydání z 12. března 1985 oznamuje na první straně úmrtí generálního tajemníka ÚV KSSS K. Černěnka a současně zvolení jeho nástupce M. Gorbačova. Stručně popisuje průběh zasedání ÚV KSSS, které volilo Černěnkova nástupce a mimo jiné sděluje, že hlasování bylo jednomyslné. (RP 1985a: 1) Ovšem článek informující o volbě generálního tajemníka se soustředí především na zemřelého K. Černěnka, který byl podle textu „po celý svůj život oddán leninské straně a zájmům sovětského lidu.“ (Tamtéž) Nadto jsou v textu krátce zmíněny myšlenky z Gorbačovova projevu, konkrétně jeho přání oddaně pracovat pro KSSS a pokračovat v dosavadní politice strany. (Tamtéž) V uveřejněném životopise na titulní straně prezentuje Rudé právo M. Gorbačova jako zkušeného a aktivního straníka a přesvědčeného leninistu. (RP 1985b: 1)

Ihned na první straně po krátkém oznámení zvolení nového generálního tajemníka je dáno jasně najevo, že ani po této volbě se nemá nic měnit, z čehož je patrné, jak moc si vedoucí českoslovenští komunisté přáli zachování dosavadního směřování sovětské politiky. Samozřejmostí je informace, že byl M. Gorbačov zvolen jednomyslně, což má zdůraznit jednotnost a tudíž i sílu sovětského vedení, a tak nepřímou i mocnou zahraniční záštitu československé vlády.

Další příspěvek obsahuje prohlášení užšího vedení KSSS k úmrtí K. Černěnka, ve kterém je popisován jako bezchybný a příkladný leninista usilující o mír, utužení svazků se socialistickými státy a ekonomické povznesení země. Zároveň je v něm zdůrazněna neměnnost stranické linie. (RP 1985c: 1–2) K. Černěnko je navíc v novinových komentářích popisován jako osoba zasazující se za rozvoj „socialistického občana (a) socialistické demokracie“ (Jelínek 1985: 3), vyzdvižena je i jeho snaha zajistit světový mír a úsilí o dosažení pohybu systému vpřed (Kubín 1985: 3).

V uveřejněném nástupnickém projevu M. Gorbačov oznamuje, že dosavadní politické směřování se nebude měnit. (Gorbačov 1985a: 7) Tím míní, že bude pokračovat v linii „urychlování společenského a hospodářského rozvoje země a zdokonalování všech stránek života společnosti.“ (Tamtéž) Důraz klade na rychlé zlepšení fungování ekonomiky, zmiňuje i nutnost posílení demokracie a požaduje větší informovanost občanů. Velkou část projevu věnuje potřebě zachovat mír ve světě. (Tamtéž)

Ve druhém sledovaném vydání publikuje Rudé právo na titulní straně článek shrnující nejdůležitější body Gorbačovova nástupnického projevu. Novináři zde zdůrazňují jeho požadavek na pokračování v dosavadní politice a vyzdvihují potřebu větší jednotnosti socialistických států. (RP 1985d: 1)

Při obsáhlém informování o Černěnkově pohřbu otisklo Rudé právo proslov M. Gorbačova, který v něm opakovaně zdůrazňuje stálost sovětské politiky a projevuje uznání K. Černěnkovi. (Gorbačov 1985b: 1) I v dalších novinových příspěvcích je zdůrazňována nutnost kontinuity sovětské politiky vymezená 26. sjezdem tamní komunistické strany (Rudé právo 1985e: 1), potřeba „všestranného zdokonalování rozvinutého socialismu“ (Tamtéž) a také dle Gorbačovova vyjádření požadavek udržet mír (Gorbačov 1985c: 1).

Ustavičné vyzdvihování nezbytnosti zachovat dosavadní politické směřování ukazuje snahu novinářů zabránit jakýmkoli pochybnostem o možnosti změny. To je jistě pro vedoucí československé komunisty velmi důležité, jelikož se tím snaží dát obyvatelstvu najevo, že jejich vláda bude i nadále plně podporovaná z Moskvy, čímž chce zabránit jakýmkoli nadějím obyvatel na možné uvolnění režimu. To je posíleno

vyzdvihováním sovětského požadavku na utužování vztahů ve východním bloku. Navíc údajná politika prosazovaná K. Černěnkem, za kterou je v novinách neustále a neoprávněně oslavován, je velmi podobná deklarovaným krokům M. Gorbačova. To, že M. Gorbačov myslel své reformní kroky opravdu vážně, tak nemohl prostý čtenář díky neustále zdůrazňované kontinuitě tušit. Ta je navíc potvrzena vyobrazením K. Černěnka i M. Gorbačova jako oddaných leninistů.

2.2.2. Lidová demokracie

Lidová demokracie na úvodní straně vydání ze dne 12. března 1985 publikuje úplně stejný článek jako Rudé právo informující o tom, že nejvyšším představitelem KSSS se stal M. Gorbačov. (LD 1985a: 1) Deník ovšem neuveřejňuje jeho úvodní projev. Názor nového nejvyššího představitele SSSR je sdělen pouze v jediné větě, která oznamuje, že M. Gorbačov bude pokračovat v dosavadním politickém směřování KSSS. (Tamtéž)

O den později jsou v Lidové demokracii otištěny texty opět velmi podobné obsahu Rudého práva, ovšem Lidová demokracie na rozdíl od něj publikuje projevy smutku nad úmrtím K. Černěnka a úctu k němu především skrze vyjádření sovětských i československých občanů. (LD 1985b: 1; LD 1985c: 3) Poskytnutím většího prostoru pro smutek projevující občany tak byla zvolena pouze odlišná forma chválení práce K. Černěnka, což mohlo mít za cíl poskytnout čtenářům jinou podobu informací alespoň trochu odlišující se od Rudého práva.

Ovšem v deníku zcela chybí komentáře novinářů beroucí v úvahu zkoumanou událost i zveřejnění cílů M. Gorbačova. Jeho konkrétnější názory jsou uveřejněny v Lidové demokracii až při informování o Černěnkově pohřbu, kdy je při této příležitosti otisknut Gorbačovův proslov. V něm chválí K. Černěnka za snahu o ekonomický i společenský posun SSSR. (Gorbačov 1985d: 1) Rovněž ujišťuje, že bude „i nadále cílevědomě bojovat za realizaci závěrů XXVI. sjezdu KSSS...týkajících se urychlení sociálního a ekonomického rozvoje země.“ (Tamtéž) Dále se zasazuje za mír a posílení spojení se socialistickými státy. (Tamtéž)

Na další straně Lidová demokracie uveřejňuje krátkou zprávu ze sovětské Pravdy, která obsahuje myšlenky z Gorbačovových projevů, a snaží se vyzdvihnout stálost politiky KSSS (LD 1985d: 2), což je opakovaně zdůrazněno i v pozdějším čísle deníku (LD 1985e: 2) a následujícím Gorbačovově vyjádření (Gorbačov 1985e: 1–2).

Lidové demokracii při informování o dění v SSSR dominují články převzaté z Rudého práva, pouze výjimečně se objevují rozdílnější texty. Avšak v deníku zcela chybí

novinářské zhodnocení událostí. Nadto je zde patrné o něco méně rozšířené uctívání K. Černěnka než v Rudém právu. Prezentace politických záměrů M. Gorbačova je v Lidové demokracii ze začátku velmi omezená až nulová a poté je zveřejňována pouze v krátkých článcích. Ovšem v těchto novinách je jako v Rudém právu zdůrazněna neměnnost sovětské politiky, požadavek na udržení míru a na pevný svazek socialistických zemí.

2.2.3. Pravda

Titulní strana Pravdy z 12. března 1985 je velmi podobná první straně stejného vydání Rudého práva. Informace o zasedání ÚV KSSS, které volilo nového generálního tajemníka, jsou v obou denících identické, Pravda pouze opomíjí zdůraznit ochotu M. Gorbačova pokračovat v provádění dosavadní stranické politiky. (Pravda 1985a: 1) Pravda, jako výše sledované deníky, publikuje dokumenty ÚV KSSS oslavující K. Černěnka i soustrastná vyjádření ČSSR. Navíc je v jednom z novinářských komentářů K. Černěnko prezentován jako velký reformátor usilující o ekonomické pozvednutí života občanů (Nittmann 1985a: 3) a „zefektivnění celého národního hospodářství“ (Tamtéž), přičemž je zde v této souvislosti zmíněn nejen pojem urychlení, ale dokonce i termín přestavba². Nadto za Černěnkovy vlády podle autora článku dosáhl SSSR velkého pokroku. (Tamtéž)

Popisování K. Černěnka jako usilovného reformátora, což odporuje skutečnosti, je v komentáři Pravdy velmi zveličeno. V tomto případě je tak mystifikace života K. Černěnka ještě větší než je tomu v Rudém právu. Použití slova přestavby při popisování politiky K. Černěnka nadto ubírá tomuto slovu na významu, který má později získat. K. Černěnko se tak podle tohoto článku může jevit jako člověk usilující o větší změny než sám M. Gorbačov.

Druhé sledované číslo Pravdy opakuje na titulní straně jako Rudé právo nejdůležitější myšlenky nástupnického projevu M. Gorbačova. (Pravda 1985b: 1) Novináři Pravdy ale v textu o něco více zdůrazňují Gorbačovovo přání v „pevné rozhodnosti neochvějně pokračovat v díle (K. Černěnka).“ (Tamtéž) Na druhou stranu velmi podobně jako Rudé právo znovu zmiňují i požadavek na zpevnění socialistického bloku a to i ze strany KSČ. (Tamtéž)

V dalším komentáři Pravdy vztahujícím se ke sledované události vyzdvihuje jeho autor neměnnost sovětské politiky po zvolení M. Gorbačova generálním tajemníkem ÚV KSSS, lpění SSSR na zachování míru a všestranné přání posílit společenství socialistických

² K. Černěnko se dle textu zabýval problematikou „*zdokonalování hospodářského mechanismu a přestavby řízení národního hospodářství*“ (Nittmann 1985a: 3).

států. (Nittmann 1985b: 7) Tento článek tak znovu opakuje stále zdůrazňované aspekty politiky SSSR, přičemž nejdůležitější z nich je očividně její stálost, což potvrzuje důležitost tohoto hlediska pro československé komunistické vedení. Na potřebu kontinuity je tak v Pravdě o něco více poukázáno než v Rudém právu, kde podobný komentář chybí. Vyzdvihování politické kontinuity spolu se snahou SSSR zachovat mír se vyskytuje i v dalších vydáních deníku. (Pravda 1985c:4; Pravda 1985d: 1)

Rudým právem a Pravdou poskytované informace, jejich záběr i hloubka vztahující se k vybrané události jsou si velmi podobné až téměř identické. Jedině komentáře k událostem se výrazněji liší. Od oznámení úmrtí K. Černěnka až po informování o jeho pohřbu dne 14. března 1985 je jako v Rudém právu značná část prostoru v Pravdě věnovaná právě vyjadřování úcty ke K. Černěnkovi a projevům smutku jak v SSSR, tak v Československu i kondolencím z celého světa. Nadto se neustále v článcích Pravdy věnujících se zmíněným událostem v SSSR po celý týden vyskytuje chvála na K. Černěnka a to dokonce častěji než v Rudém právu.

2.2.4. Lud

Lud se v článku nazvaném „Jednomyslná volba“ (Lud 1985a: 1) informujícím o zvolení M. Gorbačova do nejvyšší funkce KSSS nevěnuje tolik osobě K. Černěnka a oslavě jeho činů, ale spíše se soustřeďuje přímo na volbu M. Gorbačova a jeho úmysly. (Tamtéž) Dále se v deníku objevují jako ve výše zkoumaných novinách dokumenty ÚV KSSS oslavující K. Černěnka a také text ÚV KSCČ zaslaný SSSR, který obsahuje přání sblížit se s tímto státem. (Lud 1985b: 2) Druhý den se deník znovu a podrobněji zabývá projevem M. Gorbačova, přičemž zdůrazňuje jeho ochotu zachovávat mír. (Lud 1985c: 3) Mírové úsilí je obsaženo i ve zveřejněných úryvcích z proslovů K. Černěnka. (Lud 1985d: 2) Deník se podobně jako výše uvedené noviny soustředí na vyjadřování soustrasti různých státníků, především těch československých. Neopomíná ani otisknout projev M. Gorbačova pronesený při pohřbu K. Černěnka vyjadřující odhodlání pokračovat v dosavadní politice. (Gorbačov 1985f: 1)

V deníku je otisknuto několik komentářů hodnotících události v SSSR. V prvním se objevuje chvála na K. Černěnka, jeho autorka se ale soustředí na nástupnický projev M. Gorbačova a hlavně zdůrazňuje jeho úmysl pokračovat v dosavadním politickém směřování KSSS, což stvrzuje název článku: „Důsledně mírovou cestou. Pevná kontinuita sovětské politiky.“ (Mařašiková 1985a: 3) Další komentáře opět oslavují politickou činnost K. Černěnka, ovšem především vyzdvihují sovětským vedením ohlašovanou „(p)evnou

kontinuitu zásadové politiky KSSS a SSSR sledující urychlování společenského a hospodářského rozvoje země“ (Mařašiková 1985c: 3) a „právo žít v míru“ (Mařašiková 1985b: 3) pro všechny lidi (Tamtéž). V posledním komentáři se objevuje ujištění, že SSSR i Československo mají zájem na utužení oboustranných vztahů. (Kelcová 1985: 2)

Tvrzení o stálosti sovětské politiky se objevuje v téměř všech sledovaných číslech *Ľudu*. Avšak *Ľud* se místo přílišného vyjadřování úcty ke K. Černěnkovi soustředí zejména na myšlenky M. Gorbačova, což kontrastuje především s informacemi z *Pravdy*, která při každé příležitosti oslavuje K. Černěnka. *Ľud* nadto obsahuje nejvíce komentářů ze všech zkoumaných periodik, avšak všechna jeho novinářská hodnocení událostí jsou si velmi podobná. V počtu komentářů se tak odlišuje především od *Lidové demokracie*, která žádné hodnocení událostí svými novináři nepublikuje.

2.2.5. Srovnání

Všem zkoumaným deníkům v prvních třech dnech od oznámení úmrtí K. Černěnka dominují události v SSSR, především oslava osoby K. Černěnka a vyjadřování smutku nad jeho úmrtím. Noviny mají společné i neustálé ujišťování, že SSSR bude pokračovat v dosavadním politickém směřování a bude tedy i nadále usilovat o mír. Nadto všechny deníky popisují M. Gorbačova jako přesvědčeného leninistu a pochopitelně se snaží prezentovat jeho slova pouze ve smyslu pokračování v dosavadní politice.

Sledované noviny jsou si velmi podobné, nicméně dílčí odchylky lze nalézt. *Ľud* neprojevuje tak přehnanou a přitom nezaslouženou chválu na K. Černěnka jako ostatní deníky, ale věnuje se spíše reálným událostem a záměrům M. Gorbačova. *Lidová demokracie* publikuje z oficiálních dokumentů jen ty nejdůležitější věci, přičemž politickou linii M. Gorbačova představuje postupně a velmi pozvolným způsobem. Ováci na K. Černěnka se v tomto deníku vyskytuje méně než v *Rudém právu* a v *Pravdě*.

Rudé právo spolu s *Pravdou* informuje o dění v SSSR nejobsáhleji. Navíc obě periodika jsou si svou informovaností velmi podobná. V obou je patrná silná chvála na K. Černěnka jako člověka pokrokového myšlení, což je zcela v rozporu se skutečností, především *Pravda* prezentuje období vlády K. Černěnka jako progresivní. Nadto je v ní kontinuita politiky po nástupu M. Gorbačova do nejvyšší funkce v KSSS více zdůrazňována. Ovšem jelikož pokračování v politice svého předchůdce M. Gorbačov ve svých vyjádřeních ve sledovaném období neustále opakuje, lze říci, že je vyzdvihování této skutečnosti částečně opodstatnitelné. Informace podávané oběma deníky se tak jeví jako nejvíce zkreslené.

3. Lednové plénum ÚV KSSS

3.1. Pohled literatury na zkoumanou událost

V dubnu roku 1985 se konalo zasedání ÚV KSSS, kde bylo podle Gorbačovových slov konstatováno, „že se naše země dostala do předkrizového stavu.“ (Gorbačov 1987a: 19) M. Gorbačov tak kritizoval ustrnutí sovětského systému. (Švankmajer 2010: 464) Dále zdůraznil primárnost zásadních změn v ekonomice. (Battle 1988: 369)

Na 27. sjezdu strany roku 1986, který se věnoval převážně ekonomickým reformám, požadoval M. Gorbačov zásadní změny. (Veber 2001: 179–180) Zabýval se ale i problémem demokracie, ke které je dle něj potřeba otevřenosti a aktivity lidu. (Brown 2011: 593)

V druhé polovině roku 1986 si M. Gorbačov uvědomil, že ke skutečné realizaci ekonomických přeměn v zemi, je nutná politická reforma (Sakwa 1991: 9), kterou by se měl překonat odpor konzervativní strany k reformám. Zaměřil se proto na podporu glasnosti, tedy otevřenosti, což vedlo ke stále prohlubujícímu se svobodomyšlnějšímu psaní v zemi. (Malia 2004: 424–425) Nakonec však pochopil, „že základní příčinnou obtíží, o jejichž nápravu usiloval, je...strana.“ (Tamtéž: 426)

Proto na plenárním zasedání ÚV KSSS, které se sešlo 27. ledna 1987, obhajoval M. Gorbačov „demokratizaci politického systému.“ (Sakwa 2005: 415) Podle něj „(p)olitické myšlení...zůstalo převážně zafixované na ‚úrovni let 1930–1940‘ kdy...,energické diskuze a kreativní ideje zmizely...zatímco autoritativní ohodnocení a názory se staly nespornými pravdami.““ (Gorbačov citován in Brown 1996: 166) V projevu také zásadně kritizoval praxi socialistického zřízení v minulosti, jako například obohacování se na socialistickém majetku nebo apatičnost lidu k veřejným záležitostem. Poukazoval i na špatnou ideologickou práci a rozdílnost mezi slovy a činy. Z tohoto důvodu jsou podle jeho názoru nutné převratné změny. (Sakwa 2005: 416–417) Dle něj je totiž „(p)erestrojka...možná jen skrze demokracii a díky demokracii.“ (Brown 1996: 166) Demokracie by se měla posílit i změnou volebního systému a to zavedením možnosti výběru z více kandidátů. Zdůraznil i potřebu odpovědnosti vedoucích stranických činitelů vůči níže postaveným tělesům a voličům. (Sakwa 2005: 418) Mimo to M. Gorbačov řekl, že roku 1988 svolá 19. všesvazovou konferenci k „diskuzi záležitostí další demokratizace života strany a společnosti jako celku““ (Gorbačov citován in Brown 2006: 321). (Tamtéž)

Z projevu M. Gorbačova je jasné, jak moc usiloval o opravdové změny v SSSR, které hodlal provést i přes možné ohrožení moci strany. Nadto jeho tak radikální kritika sovětského systému musela zapůsobit nejen na vysoce postavené sovětské komunisty ale i na jejich československé protějšky. M. Gorbačov se již v této fázi jeví jako člověk usilující o velký přelom v dosavadním fungování systému, což je přes ty necelé dva roky, které uplynuly od jeho nástupnického projevu, obrovská změna. Z jeho projevu je totiž jasné, že chce do sovětského systému vládnutí přinést opravdová demokratická pravidla.

3.2. Reflexe události v dobovém tisku

3.2.1. Rudé právo

Rudé právo ve svém vydání z 28. ledna 1987 shrnuje nejdůležitější body Gorbačovova projevu předneseného na schůzi ÚV KSSS, jejímž námětem „je přestavba života sovětské společnosti a kádrová politika strany.“ (RP 1987a: 1) Deník reflektuje Gorbačovova slova o tom, že v SSSR nastaly velké změny, lidé mají k dispozici více informací a probíhají hlubší debaty. Vyzdvihuje i Gorbačovův záměr zásadním způsobem upravit volební systém. (Tamtéž) Ovšem v daném článku opomíná Rudé právo zmínit, že M. Gorbačov věnoval podstatnou část svého projevu kritice komunistické praxi v minulosti, kdy podle něj KSSS odmítala přistoupit k potřebným přeměnám společnosti a je tak za vzniklé uvážnutí systému odpovědná. Nadto dokonce tvrdil, že leninský socialismus byl zanedbáván. (Gorbačov 1987b: 3)

Opomíjení Rudého práva připomenout tak zásadní kritiku sovětské minulosti, kterou představil M. Gorbačov, je zcela pochopitelné, jelikož otevřeným referováním o chybách strany i celého socialistického zřízení mohlo oslabit nejen sovětský ale v návaznosti na něj i československý režim.

V uveřejněném nezkráceném projevu M. Gorbačov zdůrazňuje i revoluční podstatu přeměn (Gorbačov 1987b: 3), podtrhuje důležitost kritiky (Tamtéž: 4) a „možnost vyslovit vlastní názor na jakoukoli otázku veřejného života“ (Tamtéž). Nadto propojuje socialismus s demokracií, čímž má dojít k většímu zužitkování schopností socialismu. Přitom po celý projev neustále odkazuje na myšlenky Vladimíra Lenina. (Tamtéž: 3–6)

V druhém sledovaném čísle Rudého práva je na titulní straně zhodnocen Gorbačovův proslov, který vyvolal nesmírný zájem obyvatel ČSSR, (RP 1987b: 1) což je dle autora textu způsobeno „tradiční snahou učit se z ověřených sovětských zkušeností“

(Tamtéž). Autor dále zmiňuje, že KSČ plně souhlasí se sovětskou politikou a bere si z ní příklady. Poté několikrát zdůrazňuje, že politika KSSR je v souladu s leninismem a že demokratizace má za cíl posílení a plné zužitkování socialismu. Nakonec uznává, že dění v SSSR je opravdu revoluční. (Tamtéž)

Rudé právo se poukazuje na fakt, že byl SSSR Československu vždy vzorovou zemí, pokouší zlehčit velký zájem občanů o tamní dění. Očividně se snaží i minimalizovat dopad zásadních přeměn v Sovětském svazu a to skrze zdůrazňování, že socialismus má být změnami posílen. Ovšem zároveň je nuceno pod dojmem obrovských změn doznat fakt, že události v SSSR jsou přelomového rázu.

Rudé právo ve vydání z 30. ledna publikuje na titulní straně názor dělníka, který deklaruje podporu sovětskému politickému směřování a zdůrazňuje nutnost učit se od Sovětů, jako tomu bylo vždy. Dále zmiňuje, že ČSSR musí provést převratné změny, ovšem dotýká se převážně jen přeměn ekonomického rázu. Značnou pozornost věnuje potřebě inovovat práci kádrů v prostředí demokratizace. (Sládek 1987: 1)

Rudé právo se snaží svým důrazem na kádrovou politiku odpoutat pozornost od mnohem závažnějších změn, než je vylepšení činnosti prověřených komunistů. Navíc jelikož hovoří převážně o změnách ekonomických, je patrné, že politické reformy jsou provedení KSČ nemyslitelné, naprostý souhlas se směřováním SSSR se tak zdá být pouze deklarativní.

Deník otiskl i závěrečný Gorbačovův projev, ve kterém apeluje na uskutečnění všech na zasedání deklarovaných úmyslů. Dále podotýká, že pro úspěch přestavby je nutné posílení demokracie, široká informovanost lidu a veřejné diskuze. (Gorbačov 1987c: 7)

V komentáři k událostem je zopakovaná snaha KSČ se od Sovětů přiučit demonstrována na prohlášeních československých komunistů, kteří ovšem vágně hovoří převážně o hospodářských záležitostech. (Houfová 1987: 3) Druhý komentář si v Gorbačovově projevu všímá důležitosti leninských idejí a spjatosti demokracie se socialismem. (Jelínek 1987a: 6) Dalším článkem znovu zdůrazňuje, že sovětské změny mají za cíl využít kapacitu socialistického systému a zdokonalit ho. (RP 1987c: 7)

Rudé právo neustále ujišťuje, že chystané přeměny jsou v souladu se socialismem a leninismem, čímž se snaží odvrátit nebezpečí podkopání ideologických základů obou režimů. Vysvětlení zájmu občanů o dění v SSSR snahou učít se ze sovětského příkladu deník zkresluje touhu občanů poznat skutečné změny v SSSR, které by potenciálně mohly vést k liberalizaci režimu i v Československu. Snaha prezentovat postoje československých

komunistů jako proreformní, což je výrazně zkrácená informace, má proto za cíl občany uchvátnout a zmenšit dalekosáhlý význam sovětských přeměn.

3.2.2. Lidová demokracie

V prvním sledovaném vydání Lidové demokracie z 28. ledna 1987 informuje o setkání ÚV KSSS pouze krátký článek sdělující, že je plánováno přijetí zákona o státním podniku, (LD 1987a: 1) který má vést k posilování „odpovědnosti a samostatnosti“ (Gorbačov 1987d: 4) podniků. Lidová demokracie poté uveřejňuje projev M. Gorbačova, přičemž poslední ne tak podstatná část projevu týkající se komunistických kádřů, je uveřejněna jen z části. (Tamtéž: 3–5) Celý proslov má výstižný název „Revoluční přestavba celé společnosti“ (Tamtéž), přičemž tučným písmem je zdůrazněno mimo jiné to, že v minulosti byly myšlenky V. Lenina ne zcela naplněny. Zvýrazněna je i potřeba využít všech schopností socialismu. Dále je zdůrazněn stěžejní význam demokracie v uskutečňování přestavby, záměr upravit volební systém (Tamtéž: 3–5) a „rozvíjet veřejnou informovanost...(a) udržovat ovzduší kritiky ve společnosti“ (Tamtéž: 5).

Lidová demokracie ale neuveřejňuje přijatou rezoluci ani projev M. Gorbačova na závěr schůze Ústředního výboru. Deník tak nabízí pouze omezené informace o dění v SSSR. Opět se zde nevyskytuje žádné hodnocení události ani reflexe projevu M. Gorbačova. Místo toho se Lidová demokracie omezuje pouze na zvýraznění určitých pasáží v proslovu, většina z nich ovšem vystihuje opravdu ty nejdůležitější věci. Vyzdvihnuta je tak i kritika minulosti, které se Rudé právo vyhnulo. Nadto otisknutý titulek Gorbačovova proslovu dává najevo, že sovětské reformy jsou skutečně převratné.

V deníku je uveřejněna i reakce zahraničního tisku na události v Sovětském svazu. Důležitost je v ní připisována především kádrové činnosti a zesílení demokracie. (LD 1987b: 2) Dále je zdůrazněn význam zasedání, jehož hlavním cílem je posílit socialismus. (LD 1987c: 2) Lidová demokracie se poté zabývá článkem sovětské Pravdy referující o Gorbačovově projevu, kde je jako primární cíl reformem vyzdvížena snaha „uvést do chodu celý potenciál socialismu.“ (LD 1987d: 1)

Publikací těchto vyjádření se tak Lidová demokracie, podobě jako Rudé právo, snaží zajistit dojem, že změny mají režim v SSSR posílit a ne ho podlomit. Ovšem na rozdíl od Rudého práva tolik nezdůrazňuje leninismus ani deklarovanou plnou podporu vedení KSČ sovětským změnám. Nadto se v deníku vyskytuje minimální počet velmi krátkých článků reflektující dění na sledované schůzi ÚV KSSS. Deník tak očividně nepřikládá sledované události náležitý význam.

3.2.3. Pravda

Pravda přináší stejné články jako Lidová demokracie informující o schůzi ÚV KSSS, přičemž jejich jedinou přínosnou informací je sovětský záměr přijmout zákon o státním podniku. (Pravda 1987a: 1; Pravda 1987b: 1) Pravda uveřejňuje i plné znění projevu M. Gorbačova, jeho závěrečný proslov a rezoluci ze setkání ÚV KSSS, v němž se shoduje s Rudým právem.

V komentáři k dění v SSSR Pravda vyzdvihuje, že reformy jsou pod dohledem KSSS. (Jancura 1987a: 7) Nadto přeměny v SSSR dle autorových slov „připomínají Leninovy konspekty ze začátku 20. let, kdy zem sovětů také procházela radikálními změnami.“ (Tamtéž) Dále přiznává, že v minulosti systém v SSSR ustrnul. Tamní reformy proto mají za cíl ukázat schopnosti socialismu. Autor poukazuje i na provázanost socialismu s demokracií, především ale dává tento aspekt do souvislosti s ekonomikou. Ve velké části článku se zabývá postavením kádrů a nutnosti jejich pokrokového smýšlení. Ovšem zcela zapomíná zmínit Gorbačovův záměr modifikovat volební systém. (Tamtéž) Ten je ve stručnosti připomenut až o několik dní později. (Pravda 1987c: 7)

Ve vydání deníku z 29. ledna je zveřejněn názor československého občana, který považuje slova M. Gorbačova za velmi inspirující pro ČSSR v ekonomice i v sociální oblasti. Kritika a otevřenost dle jeho slov přispějí k větší dokonalosti socialismu. (Prekop 1987: 1) I v dalších textech je v souvislosti s přestavbou v SSSR zmiňována především sféra ekonomiky. (Jancura 1987b: 1, 4; Pravda 1987c: 7)

Pravda se soustředěním na ekonomickou oblast přestavby velmi podobá Rudému právu. Oba deníky se nadto snaží povzbudit dojem, že cílem sovětských reforem je posílení socialismu. Tím se snaží zabránit myšlence, že by v důsledku sovětských reforem mohlo být fungování režimu v ČSSR podstatně modifikováno, a že by tak byla ohrožena nadvláda strany ve společnosti. Avšak v Pravdě nejsou informace tak zásadně zkresleny jako v Rudém právu, jelikož Pravda se nepokouší dokázat, že KSČ bezvýhradně podporuje sovětské kroky a nesnaží se vysvětlit velký zájem Čechoslováků o dění v SSSR snahou brát si z této země příklad.

3.2.4. Lud

V Ludu uveřejněné informace o průběhu setkání ÚV KSSS i reakce zahraničního tisku jsou stejné se zprávami z Lidové demokracie a Pravdy. Projev M. Gorbačova uveřejňuje Lud ve značně zkrácené verzi, ve které zmiňuje vše podstatné kromě konkrétního Gorbačovova úmyslu umožnit lidem ve volbách výběr z více kandidátů.

(Gorbačov 1987e: 4) Ovšem L'ud zveřejňuje navíc názor sovětského novináře, který srovnává přestavbu s říjnovou revolucí (Pisarevskij 1987: 11), přičemž obě události chápe jako „čas obnovy a radikálních přeměn“ (Tamtéž). Nadto kritizuje minulé praktiky režimu, jako nesoulad mezi teorií a praxí, což způsobilo vzdálení se od socialismu. Cílem přestavby má být naopak jeho posílení. Dále hovoří o přestavbě především v ekonomické oblasti. (Tamtéž)

V uveřejněném komentáři se L'ud snaží vzbudit dojem, že SSSR i ČSSR mají společný zájem na „využití všech předností socialismu“ (Merkl 1987a: 1), tedy na uskutečňování přestavby. (Tamtéž) Zdůrazňuje, že přestavba, jejímž základem je demokratizace, se má se dotknout všech oblastí nejen na hospodářství. (Tamtéž: 1, 3) V dalším příspěvku shrnujícím vyjádření sovětské Pravdy je kladen důraz na nutnost již neopakovat chyby minulosti. (L'ud 1987a: 3)

Zásadním nedostatkem v informování o lednovém plénu ÚV KSSS v deníku L'ud je chybějící informace o Gobačovově návrhu zavést volby s více kandidáty. Na druhou stranu deník otevřeně hovoří o chybách učiněných v minulosti v SSSR, čímž se podstatně liší od výše zkoumaných novin. Umožňuje tak čtenářům pochopit, že tamní reformy jsou opravdu radikální. To je nadto zdůrazněno srovnáním přestavby s říjnovou revolucí, což se objevuje i v Pravdě. Avšak jako výše zkoumané deníky se L'ud snaží čtenáře ujistit, že sovětská přestavba má především za účel upevnění systému. Nejvíce zkreslující je informace o společném zájmu ČSSR a SSSR na převratných změnách.

3.2.5. Srovnání

Všechny deníky zdůrazňují, že sovětské reformy jsou zacíleny na podporu socialismu a jsou v souladu s leninismem. Zmiňují, že k přestavbě je nutné posílení demokracie, což chápou hlavně z ekonomického pohledu.

Nejvíce prostoru poskytuje zkoumané události Rudé právo. To se nadto skrze mezi zkoumanými periodiky ojedinelou snahu deklarovat plnou podporu KSČ sovětským reformám jeví jako deník s nejvíce překroucenými informacemi. Navíc se vyznačuje i opomíjením hluboké kritiky minulosti. V Pravdě se kromě zmíněných aspektů neobjevuje tak dogmatické zdůrazňování souladu sovětských reforem s leninismem, navíc v komentáři deník přiznává, byť v krátkosti, že režim SSSR v minulosti chyboval.

Lidová demokracie se sledované schůzi ÚV KSSS tak do hloubky jako ostatní deníky nevěnuje a zcela rezignuje na jakoukoli vlastní reflexi události. Místo toho v projevu M. Gorbačova zvýraznila ty nejdůležitější aspekty, čímž tak umožnila čtenářům

je neopomenout. Ľud v porovnaní s ostatnými periodiky veľmi otvoreně a široce píše o kritice sovětské minulosti, avšak zcela zapomíná zmínit podobu připravované volební reformy, která je přitom velmi zásadní.

4. Návštěva Michaila Gorbačova v Československu

4.1. Pohled literatury na sledovanou událost

Ve vztahu k zemím východního bloku M. Gorbačov nejprve nepodporoval zásadní změnu sovětské politiky, pouze se stavěl za „zdokonalování existujícího modelu těchto vztahů.“ (Kotyk 2009: 221) Jeho přáním bylo dosáhnout, aby se satelitní socialistické země částečně liberalizovaly, jako tomu bylo v Maďarsku a Polsku, avšak komunisté měli podle něj setrvat u vlády. (Durman 1998: 317–318) Zároveň M. Gorbačov již roku 1985 vedoucím představitelům socialistických zemí sdělil, že „rovnost států a nevměšování do vnitřních záležitostí nyní budou základem naší skutečné politiky.“ (Gorbačov citován in Voráček 2007: 342) Každý stát je totiž dle M. Gorbačova specifický a má si proto zvolit vlastní podobu a rychlost provádění reformem. (Gorbačov 1987a: 148)

Vedení KSČ stavělo svou legitimitu na potlačení československých reformem intervencí vojsk socialistických zemí roku 1968. Ovšem Gorbačovovy reformy se těm dobovým československým velmi podobaly. (Civín: 2005) ČSSR tak s velkým podezřením a nevolí sledovala Gorbačovovu perestrojku a čekala, zda bude muset učinit podobné kroky. (Pullmann 2011: 60) Mezitím se snažila spojit proti těmto reformám s ostatními konzervativními režimy východního bloku. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991: 591) Ovšem po lednovém zasedání ÚV KSSS roku 1987 bylo jasné, že zásadní přeměny chce sovětské vedení opravdu uskutečnit. Navíc několik dní poté byly státy východního bloku přes deklarované nevměšování ze strany SSSR informovány o nutnosti jejich vlastní přestavby, která měla zahrnovat ekonomickou i ideologickou sféru, rozšíření informovanosti a demokracie. KSČ se tak v důsledku tohoto nátlaku rozhodla provést alespoň reformu v ekonomické oblasti, přičemž zdůrazňovala vlastní formu socialismu. (Pullmann 2011: 62–68)

Dne 9. dubna roku 1987 přijel M. Gorbačov na návštěvu do ČSSR. Lidé ho s jásotem uvítali, jelikož oceňovali sovětské reformy (Mason 1988: 441) a v osobě M. Gorbačova viděli perspektivu změn. Čekali, že zasáhne do personálního složení československého stranického vedení a zajistí, že se reformy v ČSSR budou opravdu provádět. Očekávali i revizi sovětského postoje k zásahu socialistických armád v zemi roku 1968. (Voráček 2007: 342–344) Ovšem podle M. Gorbačova v československé „společnosti sice existují nějaké reminiscence na rok 1968, ale západní propaganda je přeceňuje.“ (Gorbačov citován in Voráček 2007: 345) Oficiální vztah SSSR k událostem

tohoto roku se tak nezměnil. (Kotyk 2009: 224) M. Gorbačov se na druhou stranu sice snažil prosadit, aby ČSSR zavedlo reformy, ovšem pro podstatné změny se nevyslovil. (Pullmann 2011: 70–72) Nechtěl totiž tamní režim narušit. Nadto při návštěvě země značně chválil činnost KSČ po roce 1969. Lidé tak byli jeho postojem velmi zklamáni. (Voráček 2007: 345)

Vrcholné vedení KSČ mohlo být na rozdíl od prostých občanů výsledkem návštěvy velmi potěšeno, jelikož nebylo přinuceno zavést radikální reformy, kterých se kvůli ohrožení svých mocenských pozic velmi obávalo. M. Gorbačov nadto jistě neměl zájem jakkoli oslabit komunistickou nadvládu v Československu, jelikož tím by mohl ohrozit svoji sféru vlivu a to navíc v zemi hraničící se západním Německem. Tudíž by se dalo říci, že zájem vedení obou stran zachovat dosavadní stav byl do určité míry oboustranný.

4.2. Reflexe události v dobovém tisku

4.2.1. Rudé právo

V den Gorbačovovy návštěvy, 9. dubna 1987, je v Rudém právu v komentáři k událostem vysvětlován obrovský zájem lidí o příchod sovětského nejvyššího představitele jeho reformními kroky, které jsou podle článku pro ČSSR vodítkem k jejím vlastním změnám. (Jelínek 1987b: 2) Příjezd M. Gorbačova chápe autor příspěvku „za událost mimořádného významu, za manifestaci přátelství a spojenectví, za projev totožných záměrů a cílů.“ (Tamtéž) V dalším článku je dokonce řečeno, že spjatost se Sovětským svazem je „podmínkou naší národní svébytnosti.“ (Courton, Krejčí 1987: 2)

Na druhý den Rudé právo podrobně reportuje o průběhu návštěvy M. Gorbačova, přitom neustále zmiňuje jeho radostné přijetí ze strany československých občanů, což je deníkem chápáno jako projev pevného svazku mezi zeměmi. (RP 1987d: 1–2) Rudé právo informuje i o setkání M. Gorbačova s generálním tajemníkem ÚV KSČ Gustávem Husákem, přičemž oznamuje, že vedli dialog převážně o ekonomických tématech a o spolupráci. Zveřejněny jsou mnohé rozhovory M. Gorbačova s lidmi na ulici, ve kterých mimo jiné ujišťuje občany o totožném mínění obou zemí a v jednom z nich dokonce obhájí politiku G. Husáka po roce 1969. (Tamtéž) Nadto ve svém proslovu poděkoval KSČ za její souhlas s přestavbou. (Gorbačov 1987f: 2)

Podpora G. Husáka a jeho normalizace a Gorbačovovo prohlášení ve smyslu, že ČSSR stejně jako SSSR perestrojku podporuje, umožnilo Rudému právu zdůrazňovat

deklarované identické postoje obou zemí. Režim tedy mohl dát najevo, že dosavadní stav věcí je v pořádku, čímž se mohl vyhnout provádění dalekosáhlých reforem a zachovat si tak legitimitu i moc.

Rudé právo uveřejňuje i projev G. Husáka, který prohlašuje absolutní podporu sovětským změnám, včetně požadavku na rozšíření demokracie přijaté na schůzi ÚV KSSS v lednu roku 1987. (Husák 1987: 2) Nadto uveřejněný komentář k událostem vyzdvihuje „hluboké, soudružské a tradiční svazky bratrství“ (Rovenský 1987a: 3) obou států i jejich názorový soulad a ujišťuje, že ČSSR se sovětskými změnami opravdu naprosto souhlasí. (Tamtéž)

Rudé právo se ve svém vydání z 11. dubna soustředí především na Gorbačovovy mírové návrhy na snížení stavu zbraňových arzenálů, což oznámil ve svém hlavním projevu v Praze. (Gorbačov 1987g: 3) V něm dále prohlásil, že „(k)aždá socialistická země má své specifické rysy a bratrské strany určují politickou linii s ohledem na národní podmínky“ (Tamtéž). Dále upozornil, že vztahy mezi státy východního bloku musí být rovnoprávné a odmítl vměšování do jejich vnitřních záležitostí. (Tamtéž)

Po odjezdu M. Gorbačova Rudé právo ve svém úvodníku opakovaně oznamuje, že KSČ podporuje přestavbu, přičemž se v této souvislosti zaměřuje na hospodářskou sféru a na sovětské mírové snahy. Zdůrazňuje, že ČSSR si vždy brala příklad ze SSSR. Nadto velký zájem lidí o Gorbačovův příjezd vysvětluje podporou jeho reformní politiky, která je podle článku zcela v souladu se socialismem. Postoje obou zemí jsou tu prezentovány jako identické. (RP 1987e: 1)

Rudé právo velmi podrobně informuje o průběhu Gorbačovovy návštěvy a zdůrazňuje radost lidu z jeho příjezdu. V článcích zabývajících se touto událostí je pořád opakováno, že ČSSR zcela podporuje sovětské reformy, a že mezi oběma zeměmi je naprostý soulad v názorech. Neustále je v deníku také zmiňováno, jak pevná pouta mezi zeměmi panují. Velkým tématem je pro Rudé právo návrh M. Gorbačova na snížení stavů různých typů zbraní. Mír spolu s ekonomickou oblastí je také v novinách nejčastěji zmiňován, jelikož právě tyto sféry jistě tolik tehdejší systém neohrožovaly. Nadto jakákoli možnost, že by se ČSSR mohla od Sověty prováděné politiky odchylovat přesto, že tuto možnost M. Gorbačov připustil, je Rudým právem odmítána. Tím je patrné, jak moc je režim závislý na podpoře a souladu se SSSR.

4.2.2. Lidová demokracie

Lidová demokracie ve vydání z 9. dubna publikuje názory lidí, kteří vyjadřují plnou podporu sovětským reformám a chtějí, aby si z nich ČSSR vzala příklad. Ovšem především hovoří o sféře ekonomiky a mírových snahách M. Gorbačova. (LD 1987e: 1) Podobná prohlášení občanů jsou zveřejněna i v následujících dnech.

Druhý den noviny podrobně informují o Gorbačovově návštěvě, přičemž se snaží zdůraznit úzké vztahy mezi SSSR a ČSSR. (LD 1987f: 1) Při této příležitosti publikují vlastní zhodnocení události, kde jako důvod nadšeného přivítání M. Gorbačova je zmiňována podpora lidu jeho reformní politiky a úsilí o zajištění míru. Nadto je zde uvedeno, že Gorbačovova politika je podnětná i pro ČSSR. (LD 1987g: 1)

Lidová demokracie publikuje jako Rudé právo i projevy obou nejvyšších představitelů a společné komuniké ujistňující o vzájemně shodných stanoviscích, srdečných vztazích a o souhlasu ČSSR s přestavbou. (LD 1987h: 1, 3) Podobně zveřejňuje i reakce zahraničního, včetně socialistického tisku. Ten sděluje, že KSC sovětské přeměny, zahrnující i teze přednesené na plénu ÚV KSSS v lednu roku 1987, opravdu podporuje. Vyzdvihuje i Gorbačovova slova o nezávislosti komunistických stran a jeho mírové podněty. (LD 1987ch: 6; LD 1987i: 2)

Ve vydání Lidové demokracie ze dne 14. dubna je otisknut komentář k událostem, který zdůrazňuje význam sledované události pro „upevnění jednoty a prohloubení spolupráce bratrských národů obou zemí.“ (LD 1987j: 2) Článek opakuje, že se československý lid zcela ztotožňuje se sovětskými reformami. Obsáhle se věnuje Gorbačovovým mírovým iniciativám a nakonec podotýká, že úzké vztahy se SSSR jsou pro prosperitu ČSSR nezbytné. (Tamtéž)

Lidová demokracie oproti výše zkoumaným případům plně informuje o všech klíčových událostech a publikuje všechny významné projevy, dokonce uveřejňuje i vlastní komentáře. V nich, na rozdíl od Rudého práva, tolik nezdůrazňuje, že vedení KSC přestavbu bezvýhradně podporuje, ale všímá si spíše nadšení lidí a jejich sympatie k M. Gorbačovovi a jeho reformám. V publikovaných názorech ovšem občané zmiňují především oblast ekonomiky. Lidová demokracie vyzdvihuje i spojení mezi oběma národy, v čemž se shoduje s Rudým právem.

4.2.3. Pravda

V první den návštěvy M. Gorbačova v ČSSR ujistňuje Pravda čtenáře, že „nerozborný svazek a všestranná spolupráce se Sovětským svazem“ (Pravda 1987d: 7) jsou

pro ČSSR prioritní. (Tamtéž) Sděluje, že postoje obou států jsou identické, což je dokazováno informací o uskutečňování ekonomické reformy v Československu. (Tamtéž)

Pravda informuje o průběhu Gorbačovovy návštěvy velmi podobně jako Rudé právo i jako Lidová demokracie, především zdůrazňuje jásot lidí. Deník píše o vyjadřování značného souhlasu s politikou přeměn v Sovětském svazu ze strany lidu a sděluje, že českoslovenští občané si vždy přáli být v těsném spojení se SSSR. (Pravda 1987e: 1–2) Pravda publikuje i totožný komentář novináře Dušana Rovenského jako Rudé právo, v němž se snaží čtenáře přesvědčit o naprosté podpoře sovětské reformní politiky ze strany ČSSR a o souladu v postojích obou zemí. (Rovenský 1987b: 3)

Pravda opětovně zdůrazňuje československou podporu přestavbě v SSSR a totožné postoje obou států, čímž potvrzuje důležitost těchto aspektů pro vedení KSČ. Skrze jejich vyzdvihování se režim očividně snaží prezentovat radost lidí z Gorbačovova příjezdu z části i jako podporu pro politiku KSČ.

Při rozsáhlém informování o Gorbačovově následné návštěvě Bratislavy zveřejňuje Pravda hodnocení událostí, v němž je zopakováno ujištění M. Gorbačova o stálé podpoře ČSSR ze strany SSSR a zároveň nadšení obyvatel z jeho příjezdu. (Krško 1987: 2) V průběhu informování o zvolené události jsou navíc uveřejňovány názory občanů, kteří se vyslovují pro užší součinnost se Sovětským svazem v hospodářské oblasti a vyzdvihují Gorbačovovu politiku míru. (Pravda 1987f: 3; Pravda 1987g: 4)

Po odjezdu M. Gorbačova zveřejňuje Pravda článek, ve kterém sděluje, že SSSR přestavbu KSČ nenutí, ale jelikož byl pro ni Sovětský svaz vždy vzorovou zemí, bude se od něj inspirovat. (Pravda 1987h: 1) Dále vyzdvihuje M. Gorbačovem zmíněnou „(s)amostatnost každé (komunistické) strany (a) její zodpovědnost vůči svému lidu“ (Tamtéž) i rovnoprávné postavení socialistických států. (Tamtéž) V dalších článcích je opět zdůrazňována shodnost stanovisek obou zemí a podpora sovětské politiky ze strany ČSSR. (Pravda 1987ch: 7; Pravda 1987i: 1)

Pravda se svou informovaností velmi podobá Rudému právu. Oba deníky shodně zdůrazňují jednotný postoj zemí, jejich spojení a podporu perestrojky ze strany KSČ. Dále zdůrazňují, že se ČSSR má stále učit od SSSR. Pravda navíc velkou část prostoru věnuje vyjádření občanů, kteří se zabývají především sférou hospodářství a mírem. Zdůrazňování těchto aspektů je patrné i v Rudém právu, i když trochu jinou formou. Pravda na druhou stranu skrze svůj komentář více vyzdvihuje podporu SSSR Československu a věnuje se i Gorbačovovu vyjádření ohledně rovnoprávnosti vztahů mezi

socialistickými zeměmi a nezávislosti tamních komunistických stran, což Rudé právo reflektuje minimálně.

4.2.4. Lud

Ve vydání ze dne 9. dubna uveřejňuje Lud názory československých občanů na příchod M. Gorbačova do země. Ti se shodně domnívají, že tato návštěva poskytne další popud přestavbě v ČSSR. (Lud 1987b: 1–2)

Články informující o průběhu Gorbačovovy návštěvy jsou velmi podobné textům Pravdy i Lidové demokracie. Je v nich stále potvrzován silný svazek panující mezi oběma státy a stejnost politických postojů, včetně názorů na přestavbu. (Lud 1987c: 1–2; Lud 1987d: 1–2) Tyto aspekty jsou zopakovány i po odjezdu M. Gorbačova mimo jiné ve zprávě vedení KSČ. (Lud 1987e: 1–2)

Komentář uveřejněný v Ludu míní, že stále těsné přátelství se SSSR bylo návštěvou M. Gorbačova v ČSSR ještě posíleno. Dále vyzdvihuje Gorbačovova slova kritizující praxi režimu v minulosti ohledně rozdílu mezi teorií a praxí. (Merkl 1987b: 1) Sděluje, že proces přestavby je „nám bytostně blízký“ (Tamtéž), přitom ale zdůrazňuje částečnou specifičnost československé situace. Autor komentáře se většinu článku věnuje hospodářské kooperaci mezi zeměmi a sovětským mírovým podnětům. Na závěr opakuje Husákova slova o naprosté podpoře sovětské politiky. (Tamtéž: 3) V dalším komentáři je popisováno nadšení lidí z Gorbačovovy přítomnosti. (Pánik 1987: 1, 5) Poté jsou v uveřejněném přehledu týdne vyzdvihnuty návrhy M. Gorbačova na snížení početního stavu zbrojních arzenálů. (Mařašíková 1987: 5) V posledním zkoumaném hodnocení událostí píše jeho autorka o oboustranné snaze provádět reformy. V souvislosti s přestavbou dále zmiňuje novou fázi vztahů, které mají vycházet z rovnoprávnosti. (Žemlová 1987: 2)

Lud jako výše sledované deníky zdůrazňuje velmi blízké vztahy ČSSR se SSSR po celé sledované období. Zmiňuje sice podporu KSČ sovětské perestrojce, ale ne tak dogmaticky jako Rudé právo. Jako jediný ze zkoumaných deníků opakuje Gorbačovova kritická slova pojící se k minulému fungování režimu. Podobně jako Pravda si všímá M. Gorbačovem zmíněné potřebě rovnoprávnosti ve vztazích mezi státy východního bloku.

4.2.5. Srovnání

Reportování o příjezdu a pobytu M. Gorbačova v ČSSR naprosto dominuje všem zkoumaným deníkům. Ty se při informování o návštěvě M. Gorbačova v Československu soustředí na vyzdvihování soudržných vztahů mezi oběma státy a opakuji i jednotnost jejich postojů a podporu KSČ politice KSSS. Velkou pozornost věnují sledované noviny

změnám v ekonomické sféře a mírovým podnětům M. Gorbačova, což se týká především Pravdy a Rudého práva. Ovšem přes zjevnou podobnost se dají nalézt i malé rozdíly.

Rudé právo nejpodrobněji a nejkresleněji informuje o zkoumané události. Nejvíce ze všech novin se snaží ve svých četných komentářích zarputile přesvědčit čtenáře, že KSČ opravdu perestrojku naprosto podporuje a odmítá jakékoli pochybnosti o opaku.

Pravda se opět svou strukturou a hloubkou informací velmi podobá Rudému právu. Ovšem Pravda a zejména Ľud spolu s Lidovou demokracií tolik deklarovaný souhlasný postoj zemí nevyzdvihují. Navíc Pravda více zdůrazňuje Gorbačovova slova ohledně svrchovanosti vládnoucích stran ve východním bloku a spolu s Ľudem reflektuje i prosazovanou rovnoprávnost zemí. Ľud se nadto obsáhleji věnuje i jiným sférám než ekonomické reformě, a dokonce opakuje sovětskou kritiku minulosti. Ovšem zkoumaná událost tomuto deníku nejméně dominuje.

5. 19. všesvazová konference KSSS

5.1. Pohled literatury na zkoumanou událost

Na lednové schůzi ÚV KSSS roku 1987 požadoval M. Gorbačov svolání konference strany, aby prosadil prohloubení demokracie v KSSS i v celém státě. Konference měla nahradit sjezd strany, jehož uskutečnění nebylo v dohledné době možné. (Brown 1996: 167) M. Gorbačov prosazoval další posílení demokracie z toho důvodu, aby si zajistil podporu lidu proti stranickým odpůrcům reformem. (Gooding 1992: 49–50) Vedení KSSS nakonec dalo souhlas s konáním konference a to pod podmínkou, že M. Gorbačov nebude provádět ve vedoucích orgánech strany jím původně zamýšlené personální proměny. (Malia 2004: 429)

Mezitím se nejvyšší straniční funkcionáři začali názorově štěpit a probíhali mezi nimi prudké hádky. Většina z nich přitom smýšlela konzervativně a tudíž protireformně, (Durman 1998: 345) zatímco M. Gorbačov se stavěl do středu a snažil se taktizovat mezi konzervativci a krajními reformátory. (Malia 2004: 429)

Současně se v sovětské společnosti prohlubovala otevřenost, byly vydávány dříve zakázané publikace a periodika psala o tabuizovaných tématech, (Keep 1995: 342–343) mimo jiné o zločinech v období Stalinovy vlády, což vedlo ke zpochybnění režimní ideologie (Marples 2004: 18–19).

Již před 19. stranickou konferencí začal M. Gorbačov požadovat už ne reformu systému ale jeho transformaci. (Brown 1996: 175) Avšak většina delegátů zvolených na konferenci byla konzervativní. M. Gorbačov se poté rozhodl, že průběh 19. konference bude vysílán televizí, (Malia 2004: 430) která navíc poskytovala divákům podrobné zpravodajství o vývoji této schůze. (Baturin 2003: 42)

Na konferenci, která se konala ve dnech od 28. června do prvního července roku 1988, probíhala živá diskuze, přesto se M. Gorbačovovi podařilo prosadit radikální politické dokumenty. (Brown 2006: 326–327) Ty obsahovaly mimo jiné požadavek na omezení velikosti vedoucích orgánů strany a na vznik Sjezdu lidových poslanců, který měl být z části vybírán různými organizacemi, včetně KSSS, a zčásti volen lidmi, kteří měli při volbě na výběr z několika kandidátů. (Brown 2011: 621) Sjezd měl volit členy Nejvyššího sovětu, přičemž oba orgány dostaly významné pravomoci. Nejvyšší sovět měl vykonávat kontrolu exekutivy, což měly dělat i sověty na lokální úrovni. Byla tak oddělena zákonodárná moc od výkonné moci. Tím chtěl M. Gorbačov dosáhnout, aby byl SSSR

založen na právu. Přesto ale byla konferencí potvrzena dominance strany ve společnosti. (Sakwa 1991: 128–129) Odsouhlasena byla i „právní ochrana individua a (jeho)...politická, ekonomická a sociální práva a svobody.“ (Tamtéž: 128) Ve svém projevu v první den konference nadto M. Gorbačov sdělil, že „(s)uverenita a nezávislost, rovná práva a nezasahování se stávají všeobecně uznávanými pravidly mezinárodních vztahů.“ (Gorbačov citován in Sakwa 2005: 435) V proslovu kritizoval i nadměrnou byrokracii, která vše řídila, a zasazoval se za oddělení stranické a státní moci, aby KSSS již nemohla diktovat státním institucím. Ve vztahu ke straně se vyslovil pro zavedení soutěživých voleb na stranické posty a pro omezení doby strávené ve funkci. (Tamtéž: 435–438) Zároveň se zasazoval za „pluralitu názorů na všechny otázky domácí i zahraniční politiky.“ (Gorbačov citován in Tamtéž: 438)

M. Gorbačovem prosazované nastavení moci ve státě se spíše blíží fungování demokratické země než systému vlády jedné strany. Především požadovaná pluralita názorů již fakticky eliminovala monopol KSSS, což muselo být patrné nejen konzervativním odpůrcům reformy v SSSR, ale i československému komunistickému vedení. Nadto Gorbačovova slova o nezasahování do vnitřních záležitostí mohla ujistit funkcionáře KSČ, že jejich podpora ze strany SSSR již fakticky přestala existovat, což bylo pro ně jistě velkým problémem ohrožujícím mocenskou dominanci strany v zemi.

5.2. Reflexe události v dobovém tisku

5.2.1. Rudé právo

Rudé právo na titulní straně svého vydání z 29. června 1988 shrnuje projev M. Gorbačova. V textu deník zmiňuje jeho záměr zajistit soutěživost voleb a dialog mezi lidmi s odlišnými názory, uvádí jeho rozhodnutí oddělit státní a stranické kompetence a posílit sověty. Zabývá se i vznikem Sjezdu lidových poslanců a úřadu předsedy Nejvyššího sovětu. (RP 1988a: 1)

M. Gorbačov nadto v uveřejněném proslovu kritizuje absolutní vládu Josifa Stalina a jím prováděný teror. Dále upozorňuje, že strana i v dalších letech řídila direktivně všechny oblasti života, což označuje za autoritativní jednání, (Gorbačov 1988a: 4) a sděluje, že toto počínání vedlo k „pošlapávání norem socialistického způsobu života“ (Tamtéž).

Na titulní straně zmíněného čísla Rudé právo publikuje i pozdrav KSČ 19. konferenci, ve kterém strana deklaruje absolutní podporu politice KSSS, přičemž konstatuje, že i ona provádí všestranné reformy. (RP 1988b: 1) Nadto v uvedeném komentáři autor čtenáře ujišťuje, že dalekosáhlé reformy v SSSR nemají docílit „převratu, naopak jde o zdokonalení a rozvoj politického mechanismu socialistické společnosti“ (Jelínek 1988a: 1), přičemž sovětské reformy dle autora vychází z marxismu-leninismu. (Tamtéž) Dále přiznává, že se KSSS dopustila přehmatů (Tamtéž) a zároveň říká, že „rozsah a charakter reformy (v SSSR) vyplývá...ze zvláštností vývoje sovětské společnosti“ (Tamtéž).

Na druhý den Rudé právo publikuje na titulní straně hodnocení událostí, v němž vnímá 19. konferenci jako podnět pro vylepšení socialismu. Sděluje, že ČSSR i další socialistické státy také usilují o přestavbu, přičemž berou v úvahu, že podmínky pro provádění přeměn se v jednotlivých státech liší. Dále otevřeně přiznává, že se v minulosti KSSS odcizila leninismu, proto je potřebná tak hluboká politická přeměna. (RP 1988c: 1) Jiný článek uvádí, že debata je na konferenci velmi upřímná, a že se zde dokonce vyskytují pře. (RP 1988d: 1) V dalším uveřejněném komentáři se jeho autor věnuje diskuzi na konferenci. Sděluje, že „(n)ikdo nemá monopol na pravdu“ (Jelínek 1988b: 6), ovšem debata nesmí odporovat socialismu. (Tamtéž)

Prosazovaná pluralita názorů kvůli možnému ohrožení mocenské pozice KSSS musela představovat pro KSČ velký problém, proto ji prezentovala jako pluralismus pouze v rámci socialismu. Podobně drtivě musela stranu zasáhnout Gorbačovova kritika minulosti, která byla tak podstatná, že ji dokonce Rudé právo, na rozdíl od předchozích sledovaných ročníků, v menší míře reflektuje.

Rudé právo ve svém čísle ze 4. července publikuje závěrečný projev M. Gorbačova, ve kterém říká, že přestože KSSS nadále vede společnost, nesmí ji už příkazově řídit. Dále se vyslovuje pro pluralitu názorů ve společnosti a sděluje, že chystané změny, které zásadně posilují demokracii, jsou v souladu s leninismem. (Gorbačov 1988b: 5)

Na druhý den periodikum oznamuje, že konference, kterou hodnotí jako velmi významnou, přispěla především k vylepšení socialismu. (RP 1988e: 1) Poté zdůrazňuje, že KSSS nemá na mysli „demokracii jakoukoliv, ale...demokracii socialistickou“ (Tamtéž), a že je KSSS stále určující silou v zemi. (Tamtéž)

Z hodnocení událostí na 19. konferenci je patrná opětovná snaha Rudého práva dát dalekosáhlé změny do kontextu socialismu, a tím zabránit či alespoň minimalizovat možnost poškození základů komunistické moci, jelikož zmíněné reformy zcela mění

charakter režimu v Sovětském svazu, což muselo nezadržitelně působit i na pozici KSČ. Trvání na specifikách socialistických států odhaluje, přes ohlašovanou podporu sovětských změn, nechť KSČ provádět podobné reformy. Zdůrazňování vedoucí role KSSS je nezbytné k ujištění čtenářů, že režim v SSSR a tedy ani v ČSSR se měnit nebude.

5.2.2. Lidová demokracie

V den zahájení 19. konference, 28. června 1988 uveřejňuje Lidová demokracie článek sovětského novináře, který žádá zvýšení vlivu společenských sdružení v zemi, aby se zabránilo „posilování autoritativních přístupů.“ (Poltoranin 1988: 3) Navíc činnost spontánně vytvořených organizací v SSSR podle článku stoupla a v novinách se začaly objevovat pře, což autor textu hodnotí kladně. (Tamtéž)

V následujících dnech zveřejňuje Lidová demokracie oba projevy M. Gorbačova i rezoluce přijaté na 19. konferenci jako Rudé právo. Krátce shrnuje diskuzi na sledované stranické schůzi, přičemž si všímá mimo jiné kritiky minulosti a byrokratismu a požadavku na omezení kompetencí KSSS, (LD 1988b: 2) uvádí i Gorbačovova slova hovořící o potřebě umožnit každému veřejně vyslovit svoje mínění (LD 1988a: 5).

Ve vydání z 5. července zveřejňuje Lidová demokracie článek hodnotící 19. konferenci, který vyzdvihuje její obrovskou důležitost z hlediska přijatých přelomových reforem, jež „budou ovlivňovat procesy demokratizace a duchovní obrody v celém socialistickém společenství.“ (LD 1988c: 1) Text reflektuje především spory v diskuzích a rozsah kritiky, která se nevyhnula dokonce ani straně a nejvyšším státním institucím. Dále článek upozorňuje i na M. Gorbačovem prosazovanou názorovou odlišnost a na jeho záměr zreformovat soustavu vrcholných státních orgánů. (Tamtéž)

Deník také uveřejňuje reakci zahraničního tisku, který vyzdvihuje význam konference k posílení socialismu, zdůrazňuje i přímocíarost debat a umožnění vyjádření odlišného mínění. (LD 1988d: 2) Poté jako Rudé právo zveřejňuje prohlášení vedení KSČ, informující o tom, že strana si chce vzít z tezí 19. konference příklad, přičemž hlásá, že cíle obou stran jsou srovnatelné. (LD 1988e: 1)

Lidová demokracie nezdůrazňuje tolik specifičnost situace ČSSR a to, že hluboké proměny naplánované na 19. konferenci jsou v souladu se socialismem jako Rudé právo. Naopak se spíše soustředí na otevřenost při v Sovětském svazu i na sledované konferenci a na M. Gorbačovem prosazovanou různorodost názorů. Dokonce publikuje velmi odvážný článek sovětského novináře, který nezakrytě hovoří o stále širší možnosti v SSSR dát vlastní názory najevo. Pozornost věnuje i kritice minulosti, což je pro narušení pevnosti

ideologie velmi důležitá věc. Pro uchování stranického mocenského monopolu je zásadní a nebezpečná informace, že kritice byla podrobena i strana.

5.2.3. Pravda

Pravda zveřejňuje články velmi podobné Lidové demokracii informující o průběhu 19. konference a na ni přednesených diskuzích. Texty vyzdvihují důležitost šíření demokracie a informací a zdůrazňují snahu delegátů konference oddělit působnost strany a státu (Sitányi, Jancura 1988a: 1, 7; Pravda 1988a: 1, 7), aby se zabránilo „nekompetentnosti a autoritářství“ (Sitányi, Jancura 1988a: 7). Deník dále publikuje projevy M. Gorbačova a vybraných delegátů i přijaté rezoluce, které obsahují teze přednesené M. Gorbačovem jako například požadavek na zřízení „socialistického právního státu, ve kterém...budou všichni...podřízeni zákonům“ (Pravda 1988b: 5), potřebu zajištění kompletní informovanosti (Pravda 1988d: 6) a svobod lidu, včetně svobody slova (Pravda 1988c: 5).

Pravda v průběhu informování o konferenci publikuje články od moskevských zpravodajců Pravdy, kteří uveřejňují rozhovor s jedním delegátem, jenž neskrývaně kritizuje stalinský teror. (Sitányi, Jancura 1988b: 7) Dále zmiňují, že diskuze na konferenci je pluralitní a rázná, a že změny v politické oblasti jsou pro KSSS prioritní. (Sitányi, Jancura 1988c: 1, 5)

V deníku uveřejněný komentář uvádí, že sovětské reformy jsou pro ČSSR vzorem, přičemž cituje Gorbačovova slova o novém porozumění ideologie a svobodnější aktivitě společnosti. Nadto sděluje, že i reformy v ČSSR jsou doprovázeny širokou informovaností a glasností. (Bachár 1988: 1) Po skončení konference je 7. července publikován další komentář, který vnímá konferenci jako cestu k obohacení socialismu a zároveň jako jeho očištění od byrokratismu, který brzdí přestavbu. Dále se věnuje M. Gorbačovem zamýšlenému oddělení strany od státu a zdůrazňuje, že KSSS ani v demokratizujícím se a právním prostředí neztratí svoji vedoucí úlohu. Text oznamuje, že teze konference jsou velmi přínosné pro ČSSR, která stejně jako SSSR prosazuje zákon o státním podniku. (Pravda 1988e: 1)

Pravda přináší do určité míry otevřené informace o dění na 19. konferenci a to skrze její moskevské redaktory, kteří nezakrytě hovoří s delegáty konference. Zveřejňují dokonce i celkem zásadní kritiku vlády J. Stalina. Nadto se Pravda svou informovaností o 19. konferenci, na rozdíl od výše zkoumaných událostí, přibližuje více Lidové demokracii než Rudému právu. Ovšem podobně jako Rudé právo zdůrazňuje zachování vedoucí role

KSSS a to, že i ČSSR provádí perestrojku. Ovšem tolik nevyzdvihuje soulad sovětských přeměn se socialismem a specifíčnost zemí a více se věnuje ekonomickým aspektům reformem v SSSR.

5.2.4. Ľud

Ľud přináší podobné články týkající se 19. konference jako Pravda i jako Lidová demokracie, ovšem jsou podstatně kratší. Nicméně navíc publikuje krátké vyjádření delegáta konference Otto Lacise, který kritizuje Stalinovu vládu, jelikož ta odmítala přistoupit „k svobodnému projevu osobnosti, (na kterém) spočívá podstata socialismu.“ (Ľud 1988a: 3)

Dále Ľud uveřejňuje přijaté rezoluce a zkrácený závěrečný i ústřední proslov M. Gorbačova, ve kterém Ľud uvádí vše podstatné jako kritiku minulosti, požadavek na nezasahování do vnitřních záležitostí států i na názorovou rozmanitost a plánovanou změnu soustavy nejvyšších státních orgánů, včetně oddělení strany od státu. (Ľud 1988b: 3–4; Ľud 1988c: 3) Deník poté ve vydání z druhého července publikuje Gorbačovův dílčí projev, ve kterém vyzdvihuje primárnost politické reformy, a hovoří o nutnosti posílit pravomoci lidmi volených sovětů, omezit všestranné kompetence strany a ponechat jí jen roli politického vůdce lidu. (Ľud 1988d: 3)

Ve zveřejněném komentáři ke konferenci jeho autorka uvádí, že „diskuze delegátů se...nesla v duchu absolutní otevřenosti“ (Kurhájková 1988: 5) a byla rozmanitá (Tamtéž). Zdůrazňuje, že „prostřednictvím revoluční přestavby se změní tvář socialismu“ (Tamtéž). V týdenním přehledu je poté vyzdvihována důležitost konference mimo jiné i pro socialistické státy, dále je zde vyzdvížena upřímnost debat a prosazovaná demokratizace. (Dufková 1988: 3)

Ľud posléze uveřejňuje reflexi 19. konference v sovětském tisku. Ten zmiňuje novou roli strany, která bude podřízená zákonům a demokratickým principům. Zdůrazňuje i důležitost plurality názorů v diskuzi delegátů. (Ľud 1988e: 3)

Ľud podobně jako Pravda uveřejňuje kritiku Stalinovy vlády. Soustředí se ale především na vyzdvihování přímočaré diskuze a novou roli KSSS ve společnosti, což je pochopitelně pro systém jedné strany zcela zásadní otázka. Informováním o plánovaném značném omezení jejich kompetencí totiž dává Ľud nepřímo najevo, že režim jedné strany je v SSSR velmi narušen. Dále se snaží vystihnout důležitost konference pro režimní ideologii. Ovšem jako jediný zkoumaný deník neotiskl Ľud plnou verzi projevu M.

Gorbačova. Navíc nezveřejnil ani jeden komentář, který by se věnoval pouze 19. konferenci.

5.2.5. Srovnání

Všechny zkoumané deníky vyzdvihují otevřenost diskuzí na konferenci, její zásadní význam, který bude mít dopad i na socialistické země, a dokonce i to, že KSSS v minulosti udělala chyby. Sovětské kritice minulosti se nejvíce věnují oba slovenské deníky, které celkem otevřeně hovoří o stalinismu. Lidová demokracie si taktéž všímá tohoto aspektu, ovšem spíše se soustředí na uvolňování situace v sovětské společnosti a na pluralitu názorů. Kritiku dějin SSSR, i když velmi málo, reflektuje i Rudé právo.

Rudé právo informuje o konferenci nejpodrobněji a nejvíce zkresleně. Ve srovnání se zbývajícými deníky nejvíce zdůrazňuje spjatost sovětských změn se socialismem a soustředí se i na vyzdvihování specifčnosti situace ČSSR. Dále podobně jako Pravda podtrhuje, že perestrojku provádí i KSČ a více než deníky satelitních stran vyzdvihuje vedoucí roli KSSS, v čemž se také s Pravdou shoduje. Pozicí KSSS se do hloubky zabývá i Ľud, ovšem především ve smyslu částečné změny jejího dosavadního postavení. Ľud nadto nepřikládá události z hlediska jí věnovaného prostoru takový význam.

6. Volby do Sjezdu lidových poslanců

6.1. Pohled literatury na zkoumanou událost

M. Gorbačov prosadil na 19. konferenci KSSS vytvoření Sjezdu lidových poslanců (SLP), jehož členy měli lidé vybírat v soutěživých volbách. (Galeotti 1998: 121–122, Marples 2004: 15) SLP měl volit Nejvyšší sovět a prezidenta země. Nadto měl další významné nejen kreační pravomoci, jako například možnost odvolat prezidenta nebo zrevidovat zákony Nejvyššího sovětu. Nejvyšší sovět měl fungovat jako typický parlament, zasedat po většinu roku a jmenovat vládu. (Sakwa 1991: 129, 144–145) Dříve se setkával jen na několik dní v roce a ve volbách do tohoto orgánu měli voliči na výběr jen jednoho kandidáta. (Brown 2011: 621)

Celkem bylo voleno 2 250 poslanců Sjezdu, přičemž 750 z nich, tedy jednu třetinu, vybírali občané podle množství obyvatel, dalších 750 poslanců volili lidé podle národnostních území a poslední třetinu vybíraly sociální organizace, konkrétně KSSS určovala 100 poslanců Sjezdu. (Brown 1996: 180) Kandidáti museli být nejprve nominováni, a to občany nebo podniky, a následně registrováni na volebních setkáních. Další fází představovala předvolební kampaň. Samotné volby, prvně soutěživé po několika desetiletích, se odehrály 26. března 1989. (Brovkin 1990: 417–418, 426) Do nominace a registrace kandidátů ovšem zasahovaly orgány KSSS, například skrze volební komise, které odmítaly zaevitovat některé straně nepohodlné kandidáty, nebo snahou uchazeče o post poslance eliminovat na volebních shromážděních. (Malia 2004: 449) Kampaň byla na druhou stranu uvolněná a zahrnovala různé mítinky a diskuze v médiích. (Brovkin 1990: 427) Lid nadto aktivně a masově na kampani participoval. (Baturin 2003: 45)

Ve více než pětině obvodů kandidoval jen jeden kandidát. V mnoha obvodech ovšem probíhaly skutečně soutěživé volby mezi kandidáty s rozdílnými programy. Pokud některý kandidát nedosáhl více jak 50 procent hlasů, volby byly opakovány. (Keep 1995: 357) Voliči mohli navíc na volebním lístku přeškrtnout kandidáty a tím jim odepřít hlas. (Kiernan, Aistrup 1991: 1060–1061) Celková volební účast dosáhla téměř 90 procent. (Keep 1995: 357)

Mnoho vysoce postavených funkcionářů KSSS nebylo zvoleno, především ve velkých městech na západě SSSR. (Tamtéž: 357–358) Naopak ve střední Asii zaznamenala strana úspěch. Celkově získala v SLP drtivou většinu, ovšem poslanci již nemuseli být straně loajální. (Brown 1996: 190–191) Do SLP byli zvoleni i opozičně smýšlející lidé

usilující o zavedení demokracie v zemi (Baturin 2003: 45), třeba disident Andrej Sacharov. Zvolen byl i vedení KSSS nekonformní Boris Jelcin. (Galeotti 1998: 122) Tyto volby tak znamenaly „průlom k opravdovému politickému pluralismu“ (Brown 2006: 328) a „posun od liberalizace k demokratizaci“ (Brown 2011: 622).

Postavení orgánů zákonodárné moci a téměř svobodné volby do SLP ukazují, že se systém v průběhu pěti let Gorbačovovy perestrojky naprosto změnil a podstatně se vzdálil své nedemokratické praxi minulosti. Fakt, že sledované volby se vyznačovaly na sovětské poměry demokratickými rysy, nevyhnutelně musel zasáhnout podstatným způsobem mocenské uspořádání státu, což muselo mít dopad i na KSČ. Skrze tyto volby se ukázalo, že KSSS již ztratila důvěru lidu a tím de facto mocenskou legitimitu a to kvůli neúspěchu některých komunistických funkcionářů a dokonce zvolením straně očividně neloajálních lidí.

6.2. Reflexe události v dobovém tisku

6.2.1. Rudé právo

Rudé právo informuje o volbách do SLP dne 28. března skrze komentář svého novináře v Moskvě. Ten se zprvu věnuje volební kampani, která byla podle jeho slov všudypřítomná a vyznačovala se rozepřemi a prudkými debatami. Autor si všímá i historického významu těchto soutěživých voleb. Informuje o možnosti výběru z několika kandidátů a o tom, že voliči museli chodit za plentu. Dodává, že volby jsou skutečné, zbavené dřívější ceremoniální povahy. (Kazda 1989a: 1, 7) Dále Rudé právo v článku informujícím o volbách zveřejňuje názor M. Gorbačova, který kladně hodnotí volby z hlediska zaktivizování lidu. V této souvislosti odmítá systém více stran a místo něj se zasazuje za prohloubení demokracie, čímž se dle něj lépe zužitkují možnosti socialismu. (RP 1989a: 7) Deník informuje i o tom, že někteří vysoce postavení komunisté ve volbách selhali. (Tamtéž; RP 1989b: 7)

Další zveřejněný komentář chápe sledované volby jako další mezník politických změn v SSSR. Zdůrazňuje, že přestože se občané nemuseli voleb účastnit, zájem o ně byl vysoký. (Kazda 1989b: 6) Hovoří i o potřebě konkurence více kandidátů ve všech volebních obvodech a vyzdvihuje to, že kandidáti byli nuceni zaujmout voliče svým „osobním volebním programem.“ (Tamtéž)

Rudé právo uveřejňuje prvního dubna Gorbačovův projev hodnotící volby do SLP, ve kterém oznamuje, že kampaň k volbám ukázala podporu lidu reformám. Strana těmito volbami dle něj potvrdila svoji vedoucí úlohu. Nadto konstatuje, že KSSS působí jako záruka posilování demokracie. Dále sděluje, že široká a kritická debata, kterou se kampaň předcházející volbám vyznačovala, je pro provádění přestavby výhodou. (RP 1989c: 7) Rudé právo poté přináší i článek ze sovětské Pravdy, který se zabývá otázkou, proč lidé některé stranické funkcionáře nezvolili a naopak některé, stranickému vedení nekonformní, kandidáty ano, přičemž konkrétně zmiňuje zvolení B. Jelcina. (RP 1989d: 6) Nakonec konstatuje, „že lidé nevěří slovům, ale činům“ (Tamtéž).

Rudé právo v tomto případě poskytuje otevřenější informace než při výše sledovaných událostech. Zmiňuje velmi podstatnou věc, že voliči reálně ovlivňovali výsledky voleb, což je spolu s uvedenou otevřeností debat v kampani pro režim jedné strany velmi nebezpečné. Nadto oznámené prosazování vlastních programů ze strany kandidátů může dokonce vést k domněnku, že kandidáti mohli obhajovat ideje zcela odlišné od těch komunistických. Deník na druhou stranu uvádí Gorbačovův výrok odmítající vládu více stran, což má čtenáře nejspíš ujistit o pokračování komunistické vlády v SSSR a nepřímou i v ČSSR. Ovšem stranický monopol je podlomen informací o neúspěchu některých vrcholných funkcionářů ve volbách, což může znamenat, že lidé ztratili víru nejen v konkrétní osobnosti, ale přímo v celé zřízení.

6.2.2. Lidová demokracie

Lidová demokracie poskytuje v článku z 28. března velmi podobné informace o volbách do SLP jako Rudé právo. (LD 1989a: 1, 2) Ovšem Lidová demokracie navíc uvádí i Gorbačovova slova o tom, že „(b)ěhem předvolební kampaně bylo vystaveno kritice mnohé – naše minulost a přítomnost“ (Tamtéž: 2), a že kritice podléhalo dokonce i stranické vedení a instituce státu. Dále nad rámec informací z Rudého práva sděluje, že proti Gorbačovovu zvolení poslancem hlasovalo několik funkcionářů KSSS, což M. Gorbačov označuje za nezbytné a tak pozitivní. Text informuje i o tom, že většina kandidátů vyslovila souhlas s přestavbou. (Tamtéž)

Na druhý den zveřejňuje deník článek sdělující, že lid některé stranické funkcionáře nezvolil a naopak dal hlas některým neznámým kandidátům. Zmiňuje mimo jiné i zvolení B. Jelcina v Moskvě. (LD 1989b: 2) Dále uvádí, že se volby vyznačovaly soutěživostí, podporou přeměn KSSS ze strany lidu, (Tamtéž) a že byly „nejmasovější akcí přestavby od jejího počátku v roce 1985“ (Tamtéž).

Lidová demokracie dále publikuje zkrácený proslov M. Gorbačova věnující se sledované události. Deník v něm uvádí vše podstatné jako odmítnutí stranického pluralismu, podnětnou roli strany v procesu přeměn i to, že volby prokázaly schopnosti socialistického zřízení. (Gorbačov 1989a: 4) Deník publikuje i vyjádření sovětské Pravdy, které zkoumá důvod nezvolení komunistických funkcionářů a lidové podpory straně nekonformních kandidátů. (LD 1989c: 2)

Lidová demokracie se hlouběji než Rudé právo zabývá otevřeností kampaně a v ní rozsáhlou kritikou, která dokonce směřovala ke KSSS. To spolu s informací o nejednomyslné stranické podpoře M. Gorbačova zcela podemílá autoritu strany i jejího vůdce. Deník více podtrhuje i aktivitu lidu ve volbách. Klíčové nezakryté informování o neúspěchu kandidátů prosazovaných KSSS je podobné Rudému právu, nadto se oba deníky snaží prezentovat volby jako událost alespoň zčásti spadající do rámce socialismu a vlády jedné strany.

6.2.3. Pravda

Pravda dne 25. března publikuje článek zaměřující se na kampaň před sledovanými volbami. Ta se dle textu vyznačuje usilovnou aktivitou lidu (Lörinczo, Jancura 1989a: 1) a dokonce získává „charakter politického boje“ (Tamtéž), přičemž článek konkrétně hovoří o Jelcinově kampani jako o velmi ostré. Dále text podrobně vysvětluje systém voleb a vyzdvihuje fakt, že voliči mají ve většině obvodů na výběr z více kandidátů. (Tamtéž: 1, 5)

V dalším článku zabývajícím se volbami, který deník uveřejňuje 28. března, je dán důraz na to, že volby byly demokratické a odevzdané hlasy reálně ovlivnily výsledek voleb. Rozebírá i výši volební účasti, která odráží to, že většina lidu zásadní reformy podporuje, ale zároveň přiznává existenci nespokojené menšiny s postupem změn. (Lörinczo, Jancura 1989b: 1) Dále Pravda uveřejňuje rozhovor s M. Gorbačovem, jehož vyjádření reflektovaly i sledované české deníky. V diskuzi s novináři tak mimo jiné vyzdvihuje důležitost neomezené kritiky v kampani, hovoří o odlišujících se programech kandidátů a pozitivně hodnotí to, že ne všichni členové stranického vedení podpořili jeho volbu do SLP. (Lörinczo, Jancura 1989c: 4)

Druhý den Pravda podrobně reportuje o tom, které kandidáty si lid zvolil. Nadto uvádí, že mnoho vysoce postavených komunistů bylo ve volbách neúspěšných. Dokonce informuje, že za Akademii věd dodatečně kandiduje i A. Sacharov. (Pravda 1989a: 1, 5) V následujícím textu Pravda hovoří o těchto volbách jako o převratných v historii SSSR. Především zdůrazňuje, že v minulosti byly volby určeny pouze k potvrzování předem

vybraných kandidátů, naopak v těchto volbách se museli kandidáti opravdu snažit k získu voličských hlasů. (Lörinczo, Jancura 1989d: 7) Poté jako Rudé právo zveřejňuje Gorbačovův proslov k volební kampani a článek shrnující výsledky voleb, který sděluje, že drtivá většina zvolených poslanců jsou komunisté. (Gorbačov 1989b: 6)

Pravda vyzdvihuje především to, že volby jsou soutěživé a skutečně vlivné, což staví do kontrastu s minulou praxí voleb. Tím čtenáři jasně ukazuje, že změna v této oblasti je opravdu převratná, což potvrzuje zmínkou, že i A. Sarachov, někdejší vyvrhel režimu, se uchází o post poslance. Tento fakt umožňuje lidem pochopit skutečnou hloubku změn v SSSR a také to, že KSSS již nemá absolutní monopol na vládu. Další velmi závažnou věcí je zmínka, že mnoho lidí může mít k přestavbě averzi, čímž deník dále podlamuje pozici KSSS. To je nadto umocněno reportováním o nekompromisní kampani a o specifických programech jednotlivých kandidátů, kteří se tak mohou potenciálně odchýlovat od stranické linie.

6.2.4. Ľud

Ľud dne 28. března přináší informace o volbách do SLP. Všímá si mimo jiné soutěživosti voleb a taktéž předvolební kampaně, v níž kandidáti použili „rozmanité prostředky volebního boje.“ (Ľud 1989a: 1, 3) Poté se věnuje výsledkům voleb v Moskvě a Jelcinovu vítězství. (Tamtéž: 3) Dále podobně jako Lidová demokracie zveřejňuje Gorbačovův komentář k volbám, kde zmiňuje odmítnutí systému více stran, a fakt, že v kampani byla kritizována i KSSS. (Ľud 1989b: 3)

Druhý den publikuje Ľud téměř totožný článek jako Pravda sdělující, že někteří vysoce postavení komunisté ve volbách selhali. (Ľud 1989c: 1, 2) Následně uveřejňuje i komentář k událostem nazvaný „Vážná zkouška demokracie“ (Hud’o 1989: 3), v němž hovoří o volbách jako o přelomových. Opět se zabývá převážně do té doby v SSSR nepoznanou, vše pronikající volební kampaní i zvolením některých neznámých kandidátů. (Tamtéž) Poté prvního dubna zveřejňuje Gorbačovův projev ke kampani obhajující například tezi o vedoucím postavení strany v postupu změn. (Ľud 1989d: 1, 6) V dalších článcích zmiňuje, že volby ukázaly podporu lidu stranickým přeměnám (Dufková 1989: 2), a že volební soutěž byla opravdová (Ľud 1989e: 3).

Ľud v podstatě opakuje informace publikované ve výše sledovaných denících, především v Lidové demokracii a v Pravdě. Důraz klade na soutěživost voleb a na průběh volební kampaně, což jsou nepochybně ty nejdůležitější aspekty zkoumané události ovlivňující postavení KSSS v zemi. Navíc do značné míry reflektuje i zásadní věc jakou je

volební neúspěch komunistických funkcionářů. Velmi výstižný název komentáře k volbám nadto může vést k domněnku, že se v SSSR prosazuje odlišný systém vlády, který prochází zkušebními obdobími.

6.2.5. Srovnání

Všechny deníky informují o zkoumané události celkem otevřeně. Reflektují volební neúspěch některých komunistických kandidátů, přelomovou kampaň k volbám, jejich soutěživost i M. Gorbačovem odmítanou vládu více stran. Rudé právo v tomto ohledu udělalo pokrok, jelikož se nesnaží tak dogmaticky jako v minulosti dát tuto událost do souladu se socialismem.

Deníky satelitních stran a především Pravda se soustředí na kampaň k volbám a v ní vyskytující se kritiku strany. Pravda navíc nezakrytě informuje o kampani B. Jelcina a dokonce i o kandidatuře A. Sacharova. Umožnění tomuto disidentovi ucházet se o post poslance je snad ta nejpodstatnější informace voleb, kterou ostatní zkoumané deníky neuvádějí.

Lid se hloubkou a rozsahem informací podobá Lidové demokracii, jelikož jako ona celkem v krátkosti publikuje ty nejpodstatnější informace o sledovaných volbách, navíc obsáhleji a otevřeněji hovoří o předvolební kampani. Lidová demokracie ovšem opět na rozdíl od ostatních sledovaných deníků žádné vlastní zhodnocení událostí nepublikuje.

Závěr

Cílem práce je pomocí srovnání dvou vybraných českých deníků, Rudého práva a Lidové demokracie, a dvou slovenských deníků Pravdy a Ľudu určit, jak československý tisk reagoval na přestavbu M. Gorbačova v SSSR v letech 1985–1989. V práci jsem ověřovala hypotézu: *Stranické noviny na Slovensku informovaly o průběhu perestrojky v Sovětském svazu v menší míře zkresleně, než tomu bylo v případě českých zemí.* Zároveň jsem usilovala o zodpovězení výzkumné otázky, která se tázala, zda poskytovaly tiskoviny satelitních stran méně zkreslený obraz o událostech v SSSR v období let 1985–1989 než hlavní deníky KSČ a KSS. Zkoumané noviny jsem srovnávala pomocí pěti vybraných podstatných událostí sovětské perestrojky v druhé polovině 80. let, která sloužila jako kritéria komparace. Ta byla konkrétně vymezena jako nástup Michaila Gorbačova k moci, lednové plénum ÚV KSSS, návštěva Michaila Gorbačova v Československu, 19. všesvazová konference KSSS a volby do Sjezdu lidových poslanců.

Srovnávané noviny jsou si v informování o jednotlivých vybraných událostech velmi podobné. Při oznamování nástupu M. Gorbačova do nejvyšší stranické funkce se deníky věnují především vyjadřování smutku nad úmrtím K. Černěnka i jeho osobě a zdůrazňují kontinuitu sovětské politiky po jeho smrti. Tuto deklarovanou stálost politického směřování KSSS spolu s potřebou posílit spojenectví mezi zeměmi východního bloku vyzdvihuje především Pravda a Rudé právo. Oba deníky nadto obšírně uctívají osobu K. Černěnka a snaží se prezentovat jeho politiku jako úsilí o pokrok. Lidová demokracie a hlavně Ľud oslavují práci K. Černěnka v menší míře. Nadto se Ľud oproti ostatním deníkům soustředí zejména na politické cíle M. Gorbačova.

Co se týče lednového pléna ÚV KSSS, deníky v tomto případě vyzdvihují, že sovětské přeměny mají za cíl posílit socialismus, a že neodporují leninské ideologii. Tyto aspekty navíc spolu s deklarovanou podporou sovětské reformní politiky ze strany KSČ zdůrazňuje především Rudé právo. Zbývající sledované deníky naopak více přiznávají pochybení KSSS v minulosti, což se týká především Ľudu. Ten navíc spolu s Pravdou nejvíce zdůrazňuje převratnost sledovaných změn, a to jejich srovnáním s říjnovou revolucí. Lidová demokracie se této události v porovnání se sledovanými deníky věnuje velmi omezeně, publikuje jen oficiální informace, a to pouze některé.

Reflexe návštěvy M. Gorbačova v Československu se ve sledovaných periodikách vyznačuje především zdůrazňováním radosti obyvatel z příjezdu sovětského generálního tajemníka, neustálým zmiňováním pevného pouta mezi oběma zeměmi, shodnosti jejich

postojů a deklarováním podpory KSČ reformní politice KSSS. Zejména Rudé právo se snaží přesvědčit čtenáře, že ČSSR sovětskou perestrojku zcela podporuje. Pravda a hlavně oba deníky satelitních stran v takové míře jako Rudé právo jednotu postojů obou států nepodtrhují. Navíc Pravda spolu s Ľudem více reflektuje M. Gorbačovem vyhlášenou rovnoprávnost socialistických států. Ľud nadto opětovně reflektuje Gorbačovovu kritiku sovětské minulosti. Rudé právo spolu s Pravdou se naopak zaměřují na ekonomické aspekty perestrojky a mírovou politiku SSSR.

Při informování o 19. konferenci noviny zdůrazňují přímočarost a různorodost debat delegátů na této schůzi, její zásadní důležitost pro podobu socialismu a dokonce i kritiku minulosti. V největší míře se této kritice věnují oba sledované slovenské deníky, které se konkrétně zabývají stalinismem. Naopak nejméně bere tento aspekt v úvahu Rudé právo. Toto periodikum nejvíce ze všech deníků zdůrazňuje zvláštnost situace jednotlivých zemí východního bloku při provádění přestavby a opakovaně vyzdvihuje soulad přeměn odsouhlasených na konferenci se socialismem. Společně s Pravdou podtrhuje primární úlohu KSSS v procesu změn a snaží se nabudit dojem, že i KSČ provádí určité reformy. Ľud se naopak nejvíce soustředí na plánované omezení kompetencí strany. Lidová demokracie zase otevřeně hovoří o rozsahu kritiky na konferenci a zmiňuje i aktivitu lidem spontánně utvořených organizací v SSSR.

V případě informování o volbách do SLP vyzdvihují zkoumané noviny přelomový význam těchto voleb, a to z hlediska jejich skutečné soutěživosti. Dále si všímají převratné kampaně předcházející volbám a reflektují volební neúspěch některých vysoce postavených komunistů. Všechny deníky tak podávají ve srovnání s předchozími sledovanými událostmi o něco otevřenější informace, což se týká i Rudého práva. Zbývající noviny ale navíc reflektují i rozsáhlou kritiku vyskytující se v předvolební kampani. Této kampaně, která se jeví jako zásadní, si dosti otevřeným způsobem všímají především Pravda a Ľud. Velmi důležité informace poskytuje Pravda, která nezakrytě hovoří o Jelcinově kampani a dokonce i o kandidatuře disidenta A. Sacharova na funkci poslance a srovnává volby do daného zákonodárského orgánu v minulosti s tehdejší situací.

Nejvíce informací o vybraných událostech poskytuje pochopitelně především Rudé právo, nejméně pak deníky Ľud a Lidová demokracie, a to i s ohledem na jejich menší formát. Největší prostor v porovnání s ostatními událostmi věnují sledované deníky návštěvě M. Gorbačova v Praze a jeho nástupu k moci spojené s úmrtím K. Černěnka. Velký prostor poskytují i 19. konferenci KSSS, nejmenší pak volbám do SLP.

Rudé právo informovalo o sledovaných událostech nejvíce zkresleně téměř po celou dobu, především se zatvrzele snažilo prokázat shodu postojů KSČ a KSSS a soulad perestrojky se socialismem. Proměna v jeho stylu informování se výrazněji projevila až roku 1989, kdy Rudé právo na rozdíl od událostí minulých let méně zkresleně hovořilo o nejdůležitějších aspektech voleb a nedávalo událostem v SSSR takový ideologický podtext jako v předchozích případech. Pravda se svou strukturou, obsahem a hloubkou informací zpočátku velmi podobala Rudému právu a dokonce se při zkoumání první události mohla jevit jako deník nejvíce deformující skutečnost. Ovšem postupem času přinášela doplňující informace či dávala důraz na určité aspekty, které Rudé právo příliš nereflektovalo, a které se zdají jako velmi důležité. Jedná se například o poukazování na sovětské chyby učiněné v minulosti či vyzdvihování rovnoprávnosti socialistických států. V později zkoumaných událostech publikovala stále otevřenější informace, což vyvrcholilo reflektováním voleb roku 1989, kdy přinášela v porovnání s ostatními deníky ojedinělé informace.

Naopak *Ľud* poskytoval otevřenější, o něco méně zkreslená sdělení než ostatní sledované noviny po většinu daného období, především bral v úvahu kritiku minulosti, což je velmi podstatná záležitost. Zejména skrze své komentáře zveřejňoval analýzu událostí, která nebyla tak ideologicky zabarvená a v některých případech přinášela i nové poznatky o dění v SSSR. Lidová demokracie podobně jako *Ľud* publikovala texty o dění v SSSR, které tolik nezkrusovaly tamní převratné události. Jedním z důvodů bylo, že většinou nijak nekomentovala probíhající události, pouze se soustředila na publikaci nejdůležitějších skutečností a to i těch, které Rudé právo nepublikovalo či nezdůraznilo. Navíc pokud nějaké hodnocení událostí Lidová demokracie uveřejnila, nedávala mu takový ideologický podtext jako Rudé právo. Nadto i satelitní noviny postupem času přinášely stále otevřenější informace o skutečném dění v SSSR.

Hypotéza se tedy částečně potvrdila, stranické noviny na Slovensku, konkrétně *Ľud* a v pozdějším období i *Pravda*, informovaly o průběhu perestrojky v Sovětském svazu v menší míře zkresleně, než tomu bylo v případě českých zemí a to především ve vztahu k Rudému právu. Odpověď na výzkumnou otázku je taktéž kladná jen z části, tiskoviny satelitních stran poskytovaly méně zkreslený obraz o událostech v SSSR v období let 1985–1989 než hlavní deník KSČ, Rudé právo. Co se týče *Pravdy*, dá se říci, že Lidová demokracie i *Ľud* publikovaly otevřenější a tedy méně zkreslené informace než centrální deník KSS, *Pravda* do Gorbačovovy návštěvy v ČSSR včetně. *Pravda* se zejména v počátcích zdá být pevně kontrolována ústředím KSČ a to kvůli její informovanosti velmi se podobající Rudému právu. Přesto otevřenější reportování o dění v SSSR v satelitních

denících a v průběhu času ve všech novinách znamenalo pro občany možnost z oficiálních zdrojů lépe poznat skutečné dění v SSSR a tak i určitou míru tolerance ze strany KSČ.

Použitá literatura se ukázala jako velmi užitečnou při zpracovávání této práce. Pomocí ní bylo možné vybrat ke zkoumání ty nejdůležitější události Gorbačovovy perestrojky. Nadto poskytla základní rámec pro analýzu dobových novinových článků a umožnila poznat míru jejich zkreslenosti. Množství hodnotné literatury vztahující se k událostem v SSSR v druhé polovině 80. let je značné. V tomto ohledu je příhodné zmínit především knihu Archieho Browna *The Gorbachev Factor*, která se ukázala jako velice prospěšnou a to skrze svoji detailní analýzu Gorbačovových reforem z konce 80. let. Z českých knih je třeba znovu vyzdvihnout dílo Karla Durmana *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964–1991*, které se stalo značně prospěšné při zkoumání postoje M. Gorbačova k zemím východního bloku. Co se týče rozboru postavení tisku v letech 1948–1989, velice přínosným zdrojem poskytujícím všezahrnující informace na toto téma, především ohledně provádění tehdejší cenzury, se stala kniha *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, jejímiž autory jsou Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová.

Určitým problémem při výzkumu mohlo být to, že srovnávané noviny se v poskytovaných informacích o dění v SSSR ve zkoumaném období značně podobaly a ve velké většině případů byly části článků přinášející základní údaje o dané události shodné. Bylo tedy nutné vzít v úvahu i malé odlišnosti nebo si všimnout opakovaných tezí. Na druhou stranu publikované komentáře k událostem alespoň občas poskytovaly specifické informace či více než ostatní sledované deníky zdůrazňovaly určitý aspekt události. V případě Lidové demokracie, která otiskla vlastní hodnocení beroucí v úvahu dění v SSSR jen výjimečně, bylo někdy potřebné nahradit nedostatečnou reflexi zkoumané události uvedením pohledu zahraničního tisku objevujícího se v tomto deníku.

Pro další výzkum by bylo vhodné prostudovat i další dobové noviny, především deníky zbývajících satelitních stran, Československé strany socialistické a slovenské Strany slobody. Zjištěním jejich postoje k reformním událostem v Sovětském svazu by bylo možné potvrdit případně vyvrátit v této práci stanovenou hypotézu. Nadto by bylo také přínosné zaměřit se na kratší období přestavby, nejlépe na léta 1987–1989, což by dovolilo vzít v úvahu vyšší počet událostí. To by umožnilo hlouběji reflektovat postoj československé komunistické vládnoucí elity k událostem v SSSR v době tamních zcela přelomových změn. Velmi přínosný by byl i výzkum porovnávající informace o Gorbačovových reformách z nezávislých publikací a z tisku, který byl pod vlivem KSČ.

Prameny a literatura

- Bachár, Štefan. 1988. „Priestor na činy.“ *Pravda* 69 (154): 1.
- Balík, Stanislav. 2004. „Totalitární a autoritativní režimy.“ Pp. 259–284 in Vít Hloušek, Lubomír Kopeček (eds.). *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav.
- Balík, Stanislav, Jan Holzer, Jakub Šedo. 2005. „Komunistická strana Československa.“ Pp. 1243–1269 in Jiří Malíř, Pavel Marek (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl, Období 1938-2004*. Brno: Doplněk.
- Balík, Stanislav, Michal Kubát. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.
- Balík, Stanislav, Michal Kubát. 2012. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán.
- Barnovský, Michal. 2000. „Politické strany na Slovensku v letech 1945–1989“ Pp. 309–315 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP.
- Barnovský, Michal. 2005. „Politické strany na Slovensku v letech 1945–1989“ Pp. 1189–1210 in Jiří Malíř, Pavel Marek (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl, Období 1938-2004*. Brno: Doplněk.
- Battle, John. 1988. „Uskorenie, Glasnost' and Perestroika: The Pattern of Reform under Gorbachev.“ *Soviet Studies* 40 (3): 367–384. Dostupné z: <http://www.jstor.org/> (7. 3. 2014)
- Baturin, Michajlovič. 2003. *Jelcinova epocha 1988-2000: od Gorbačeva k Putinovi: obrazy z moderních dějin Ruska*. Praha: Knižní klub.
- Bednařík, Petr, Jan Jiráček, Barbara Köpplová. 2011. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada.
- Brovkin, Vladimir. 1990. „The Making of Elections to the Congress of People's Deputies (CPD) in March 1989“ *Russian Review*, 49 (4). Dostupné z: <http://www.jstor.org/> (3. 4. 2014)
- Brown, Archie. 1996. *The Gorbachev Factor*. New York: Oxford University Press.
- Brown, Archie. 2006. „The Gorbachev era.“ Pp. 316–651 in Ronald Grigor Suny (ed.). *The Cambridge History of Russia Volume 3: The Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press

- Brown, Archie. 2011. *Vzestup a pád komunismu*. Brno: JOTA.
- Civín, Jan. 2005. „Československý komunistický režim v letech 1985–1989.“ *Středoevropské politické studie* 7 (2–3), (online). Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=244> (7. 3. 2014)
- Courton, Miroslav, Miloš Krejčí. 1987. „O programu návštěvy.“ *Rudé právo* 67 (83): 2.
- Daněk, Břetislav. 1990. *Československá strana lidová – její krize a obroda*. Praha: Vyšehrad.
- Dufková, Martina. 1988. „Týždeň vo svete.“ *Lud* 41 (161): 3.
- Dufková, Martina. 1989. „Týždeň vo svete.“ *Lud* 42 (78): 2.
- Durman, Karel. 1998. *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha: Karolinum.
- Dvořáková, Vladimíra, Jiří Kunc. 1994. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Galeotti, Mark. 1998. *Čas úzkosti: bezpečnost a politika v sovětském a postsovětském Rusku*. Praha: Themis.
- Gooding, John. 1992. „Perestroika as a revolution from within: An interpretation“. *Russian review*, 51 (1). Dostupné z: <http://www.jstor.org/> (26. 3. 2014)
- Gorbačov, Michail. 1985a. „Projev soudruha M. Gorbačova.“ *Rudé právo* 65 (60): 7.
- Gorbačov, Michail. 1985b. „Projev soudruha Michaila Gorbačova.“ *Rudé právo* 65 (62): 1.
- Gorbačov, Michail. 1985c. „Poděkování soudruha Michaila Gorbačova.“ *Rudé právo* 65 (66): 1.
- Gorbačov, Michail. 1985d. „Projev Michaila Gorbačova.“ *Lidová demokracie* 41 (62): 1.
- Gorbačov, Michail. 1985e. „Poděkování M. Gorbačova.“ *Lidová demokracie* 41 (66): 1–2.
- Gorbačov, Michail. 1985f. „Štátník velkého významu.“ *Lud* 38 (62): 1.
- Gorbačov, Michail Sergejevič. 1987a. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha: Svoboda.
- Gorbačov, Michail. 1987b. „O přestavbě a kádrové politice strany.“ *Rudé právo* 67 (22): 3–6.
- Gorbačov, Michail. 1987c. „Závěrečný projev M. Gorbačova na zasedání ÚV KSSS.“ *Rudé právo* 67 (24): 7.
- Gorbačov, Michail. 1987d. „Revoluční přestavba celé společnosti.“ *Lidová demokracie* 43 (22): 3–5.
- Gorbačov, Michail. 1987e. „Pevná orientácia na prestavbu spoločnosti.“ *Lud* 40 (22): 3–4.
- Gorbačov, Michail. 1987f. „Projev soudruha M. Gorbačova.“ *Rudé právo* 67 (84): 2.

- Gorbačov, Michail. 1987g. „Projev soudruha Michaila Gorbačova.“ *Rudé právo* 67 (85): 3–4.
- Gorbačov, Michail. 1988a. „Zpráva ÚV KSSS 19. konferenci.“ *Rudé právo* 68 (151): 3–7.
- Gorbačov, Michail. 1988b. „Závěrečný projev Michaila Gorbačova.“ *Rudé právo* 68 (155): 5.
- Gorbačov, Michail. 1989a. „Z projevu M. Gorbačova k zasedání ÚV KSSS a k volbám.“ *Lidová demokracie* 45 (77): 4.
- Gorbačov, Michail. 1989b. „V etape prelomu v prestavbe.“ *Pravda* 70 (77): 6.
- Houřová, Jarmila. 1987. „Společně.“ *Rudé právo* 67 (25): 3.
- Hud'o, Lubomír. 1989. „Vážna skúška demokracie.“ *Lud* 42 (75): 3.
- Husák, Gustav. 1987. „Projev soudruha G. Husáka.“ *Rudé právo* 67 (84): 2.
- Jancura, Vladimír. 1987a. „Viac socializmu – viac demokracie.“ *Pravda* 68 (24): 7.
- Jancura, Vladimír. 1987b. „Jako urýchliť prestavbu.“ *Pravda* 68 (26): 1,4.
- Jelínek, Milan. 1985. „Bojovník za ideály komunismu.“ *Rudé právo* 65 (60): 3.
- Jelínek, Milan. 1987a. „Týden ve světě.“ *Rudé právo* 67 (25): 6.
- Jelínek, Milan. 1987b. „Spontánně, se sympatiemi.“ *Rudé právo* 67 (83): 2.
- Jelínek, Milan. 1988a. „Strana vede, lid rozhoduje!“ *Rudé právo* 68 (151): 1.
- Jelínek, Milan. 1988b. „O umění soudružského dialogu.“ *Rudé právo* 68 (153): 6.
- Kalinová, Lenka. 2012. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia.
- Kaplan, Karel. 2008. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968: společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal.
- Kazda, Lubor. 1989a. „Hlasy neodevzdávali-volili.“ *Rudé právo* 69 (73): 1, 7.
- Kazda, Lubor. 1989b. „Cenné zkušenosti – i nečekané.“ *Rudé právo* 69 (75): 6.
- Keep, John. 1995. *Last of the Empires: 1945-1991: a History of the Soviet Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Kelcová, T. 1985. „V zrkadle týždňa.“ *Lud* 38 (66): 2.
- Kiernan, Brendan, Joseph Aistrup. 1991. „The 1989 Elections to the Congress of People's Deputies in Moscow“. *Soviet Studies*, 43 (6). Dostupné z: <http://www.jstor.org/> (3. 4. 2014)
- Kocian, Jiří. 2005. „Politický systém v letech 1948–1989.“ Pp. 1225–1241 in Jiří Malíř, Pavel Marek (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl, Období 1938-2004*. Brno: Doplněk.

- Končelík, Jakub, Pavel Večeřa, Petr Orság. 2010. *Dějiny českých médií 20. Století*. Praha: Portál.
- Kotyk, Václav. 2009. *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*. Praha: Oeconomica.
- Krško, Jozef. 1987. „Budeme vždy spolu.“ *Pravda* 68 (86): 2.
- Kubát, Michal. 2006. „Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989.“ *Politologický časopis* 13 (2): 139–157.
- Kubín, Miroslav. 1985. „Ve službách socialismu a míru.“ *Rudé právo* 65 (60): 3.
- Kurhájcová, Mária. 1988. „Týždeň vo svete.“ *Lud* 41 (155): 5.
- Lidová demokracie. 1985a. „Generálním tajemníkem ÚV KSSS zvolen Michail Gorbačov.“ *Lidová demokracie* 41 (60): 1.
- Lidová demokracie. 1985b. „Sovětský lid se loučí s K. Černěnkem.“ *Lidová demokracie* 41 (61): 1.
- Lidová demokracie. 1985c. „Památce velkého státníka a vzácného člověka.“ *Lidová demokracie* 41 (61): 3.
- Lidová demokracie. 1985d. „V jednotě je síla strany a lidu.“ *Lidová demokracie* 41 (62): 2.
- Lidová demokracie. 1985e. „Politika míru a pokroku.“ *Lidová demokracie* 41 (65): 2.
- Lidová demokracie. 1987a. „V Moskvě zasedá ústřední výbor KSSS.“ *Lidová demokracie* 43 (22): 1.
- Lidová demokracie. 1987b. „Otázka kádrů je rozhodujícím faktorem.“ *Lidová demokracie* 43 (24): 2.
- Lidová demokracie. 1987c. „Reálný program.“ *Lidová demokracie* 43 (25): 2.
- Lidová demokracie. 1987d. „Opírat se o tvůrčí činnost mas.“ *Lidová demokracie* 43 (26): 1.
- Lidová demokracie. 1987e. „S pocity vřelého přátelství.“ *Lidová demokracie* 43 (83): 1.
- Lidová demokracie. 1987f. „Praha vřele uvítala Michaila Gorbačova.“ *Lidová demokracie* 43 (84): 1–2.
- Lidová demokracie. 1987g. „Nezapomenutelné odpoledne.“ *Lidová demokracie* 43 (84): 1.
- Lidová demokracie. 1987h. „Československo-sovětské komuniké.“ *Lidová demokracie* 43 (86): 1, 3.
- Lidová demokracie. 1987ch. „Prohloubení přátelství a spolupráce.“ *Lidová demokracie* 43 (85): 6.
- Lidová demokracie. 1987i. „Z Prahy zazněl hlas míru.“ *Lidová demokracie* 43 (86): 2.
- Lidová demokracie. 1987j. „Nerozborné přátelství.“ *Lidová demokracie* 43 (87): 2.

- Lidová demokracie. 1988a. „Pracovní ovzduší na všesvazové konferenci.“ *Lidová demokracie* 44 (152): 1–5.
- Lidová demokracie. 1988b. „Třetí den 19. všesvazové konference.“ *Lidová demokracie* 44 (153): 2.
- Lidová demokracie. 1988c. „Plná podpora přestavbě.“ *Lidová demokracie* 44 (156): 1.
- Lidová demokracie. 1988d. „Významná mezinárodní událost.“ *Lidová demokracie* 44 (156): 2.
- Lidová demokracie. 1988e. „Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ. O průběhu a výsledcích 19. všesvazové konference KSSS.“ *Lidová demokracie* 44 (160): 1, 3.
- Lidová demokracie. 1989a. „V SSSR proběhly volby lidových poslanců.“ *Lidová demokracie* 45 (73): 1–2.
- Lidová demokracie. 1989b. „Široká podpora přestavby a demokratizace.“ *Lidová demokracie* 45 (74): 2.
- Lidová demokracie. 1989c. „Pravda k volbám.“ *Lidová demokracie* 45 (78): 2.
- Liehm, Jaroslav. 1999. „Osudy československé kultury.“ Pp. 97–111 in Thomas Brod (ed.). *Proč jsme v listopadu vyšli do ulic*. Brno: Doplněk.
- Lörincz, Július, Vladimír Jancura. 1989a. „Nezvyčajná kampaň vrcholí.“ *Pravda* 70 (72): 1, 5.
- Lörincz, Július, Vladimír Jancura. 1989b. „Hlasovali za premeny.“ *Pravda* 70 (73): 1, 4.
- Lörincz, Július, Vladimír Jancura. 1989c. „Demokratizácia napreduje.“ *Pravda* 70 (73): 4.
- Lörincz, Július, Vladimír Jancura. 1989d. „Prvé lekcie demokracie.“ *Pravda* 70 (75): 7.
- Lud. 1985a. „Jednomysel'ná vol'ba.“ *Lud* 38 (60): 1.
- Lud. 1985b. „Sústrastný telegram.“ *Lud* 38 (60): 1–2.
- Lud. 1985c. „Nemenná strategická línia.“ *Lud* 38 (61): 3.
- Lud. 1985d. „Z myšlienok K. U Černěnka.“ *Lud* 38 (61): 2.
- Lud. 1987a. „Poučenia z minulosti.“ *Lud* 40 (26): 3.
- Lud. 1987b. „Tvorivé priateľstvo.“ *Lud* 40 (83): 1–2.
- Lud. 1987c. „Bezprostredná priateľská atmosféra.“ *Lud* 40 (84): 1–2.
- Lud. 1987d. „Manifestácia tvorivého spojenectva.“ *Lud* 40 (86): 1–2.
- Lud. 1987e. „Predsedníctvo ÚV KSČ k oficiálnej priateľskej návšteve generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova v ČSSR.“ *Lud* 40 (88): 1–2.
- Lud. 1988a. „Bojovať s pozostatkami stalinizmu.“ *Lud* 41 (150): 3.
- Lud. 1988b. „Kľúčové otázky rozvoja a demokratizácie.“ *Lud* 41 (152): 3–4.
- Lud. 1988c. „Kľúčové otázky rozvoja a demokratizácie.“ *Lud* 41 (153): 3.

- Ľud. 1988d. „Orientácia na demokratizáciu.“ *Ľud* 41 (154): 3.
- Ľud. 1988e. „Zvíťazila zodpovednosť.“ *Ľud* 41 (156): 1, 3.
- Ľud. 1989a. „Mandát dôvery poslancom.“ *Ľud* 42 (73): 1, 3.
- Ľud. 1989b. „Napomôcť procesu prestavby.“ *Ľud* 42 (73): 3.
- Ľud. 1989c. „Vítazní kandidáti.“ *Ľud* 42 (74): 1, 2.
- Ľud. 1989d. „V etape prelomu prestavby.“ *Ľud* 42 (77): 1, 6.
- Ľud. 1989e. „Nepopierateľná podpora.“ *Ľud* 42 (80): 3.
- Lukeš, Bohumil. 2000. „Československá strana lidová v letech 1945–1989“ Pp. 334–335 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP.
- Malia, Martin. 2004. *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha: Argo.
- Marples, David. 2004. *The Collapse of the Soviet Union, 1985–1991*. Harlow: Edinburg Gate.
- Mason, David. 1988. „Glasnost, Perestrojka and Eastern Europe.“ *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 64 (3): 431–448. Dostupné z: <http://www.jstor.org> (11. 3. 2012)
- Maťašíková, Olga. 1985a. „Dôsledne mierovou cestou.“ *Ľud* 38 (62): 3.
- Maťašíková, Olga. 1985b. „Základné právo.“ *Ľud* 38 (63): 3.
- Maťašíková, Olga. 1985c. „Týždeň vo svete.“ *Ľud* 38 (65): 3.
- Matašíková, Olga. 1987. „Týždeň vo svete.“ *Ľud* 40 (86): 5.
- Merkel, Engelbert. 1987a. „Viac socializmu jadrom prestavby.“ *Ľud* 40 (25): 1, 3.
- Merkel, Engelbert. 1987b. „Srdcom i rozumom.“ *Ľud* 40 (86): 1, 3.
- Moulis, Vladislav, Jaroslav Valenta, Jiří Vykoukal. 1991. *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944–1945*. Ostrava: AMOSIUM SERVIS.
- Nittmann, Rudolf. 1985a. „Vel'ký prínos vlasti i mieru“ *Pravda* 66 (60): 3.
- Nittmann, Rudolf. 1985b. „Na najvyššej úrovni.“ *Pravda* 66 (63): 7.
- Otáhal, Martin. 1999. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu; Kruh nezávislé inteligence*. Brno: Doplněk.
- Pánik, Blažej. 1987. „...a príjd'te zas!“ *Ľud* 40 (86): 1, 5.
- Pešek, Jan. 2000. „Strana Slovenskej obrody“ Pp. 341–343 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP.

- Pisarevskij, Gennadij. 1987. „Október a prestavba.“ *Lud* 40 (23): 11.
- Poltoranin, Michail. 1988. „KSSS a spoločenské organizace.“ *Lidová demokracie* 44 (150): 3.
- Pravda. 1985a. „Súdruha Michaila Gorbačova zvolili za generálneho tajemníka ÚV KSSZ“ *Pravda* 66 (60): 1.
- Pravda. 1985b. „Pokračovanie vo veľkom diele“ *Pravda* 66 (61): 1.
- Pravda. 1985c. „Socializmus znamená mier“ *Pravda* 66 (65): 4.
- Pravda. 1985d. „Odhodlanie naplniť vyjadrené želania“ *Pravda* 66 (66): 1.
- Pravda. 1987a. „Na programe otázka o prestavbe a kádrovej politike strany.“ *Pravda* 68 (22): 1.
- Pravda. 1987b. „Skončilo sa zasadanie ÚV KSSZ.“ *Pravda* 68 (23): 1.
- Pravda. 1987c. „Urýchliť postup vpred.“ *Pravda* 68 (27): 7.
- Pravda. 1987d. „Jako využiť vymoženosti socializmu.“ *Pravda* 68 (83): 7.
- Pravda. 1987e. „Ľud socialistického Československa srdečne privítal vzácneho host'a.“ *Pravda* 68 (84): 1–2.
- Pravda. 1987f. „Úprimné priateľské kontakty.“ *Pravda* 68 (84): 3.
- Pravda. 1987g. „Energetickejšie v rozvoji priamych stykov.“ *Pravda* 68 (85): 4.
- Pravda. 1987h. „Spoločnou cestou k rovnakým cieľom.“ *Pravda* 68 (87): 1.
- Pravda. 1987ch. „Významný medzník.“ *Pravda* 68 (90): 7.
- Pravda. 1987i. „Nová stránka v dejinách vzťahov.“ *Pravda* 68 (91): 1
- Pravda. 1988a. „Otvorený a vecný tón diskusie.“ *Pravda* 69 (152): 1, 7.
- Pravda. 1988b. „Rezolúcia o plnení záverov XXVII. zjazdu strany a o úlohách pri prehlbovaní prestavby.“ *Pravda* 69 (157): 5.
- Pravda. 1988c. „Rezolúcia o demokratizácii sovietskej spoločnosti a reforme politického systému.“ *Pravda* 69 (157): 5–6.
- Pravda. 1988d. „Rezolúcia o verejnej informovanosti.“ *Pravda* 69 (157): 6.
- Pravda. 1988e. „Neoceniteľný zdroj poučenia.“ *Pravda* 69 (158): 1.
- Pravda. 1989. „Ovocie politickej reformy.“ *Pravda* 70 (74): 1, 5.
- Prečan, Vilém. 1994. *V kradeném čase: výběr ze studií, článků a úvah z let 1973-1993*. Brno: Nakladatelství Doplněk; Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Prekop, Miroslav. 1987. „Inšpirácia aj pre nás.“ *Pravda* 68 (25): 1.
- Pullmann, Michal. 2011. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium.

- Rataj, Jan. 2010. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica.
- Reiman, Michal. 1991. *Lenin, Stalin, Gorbačov: Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách*. Praha: Lidové noviny.
- Rovenský, Dušan. 1987a. „Marné spekulace.“ *Rudé právo* 67 (84): 3.
- Rovenský, Dušan. 1987b. „Márne špekulácie.“ *Pravda* 68 (84): 3.
- Rudé právo. 1985a. „Generálním tajemníkem ÚV KSSS soudruh Michail Gorbačov.“ *Rudé právo* 65 (60): 1.
- Rudé právo. 1985b. „Životopis M. Gorbačova.“ *Rudé právo* 65 (60): 1.
- Rudé právo. 1985c. „Zasvětil život straně a zájmům svého lidu.“ *Rudé právo* 65 (60): 1–2.
- Rudé právo. 1985d. „Zásadová politika, politika míru.“ *Rudé právo* 65 (61): 1.
- Rudé právo. 1985e. „Pevné principy a tvůrčí přístup.“ *Rudé právo* 65 (65): 1.
- Rudé právo. 1987a. „O přestavbě a kádrové politice.“ *Rudé právo* 67 (22): 1.
- Rudé právo. 1987b. „Inspirující příklad KSSS.“ *Rudé právo* 67 (23): 1.
- Rudé právo. 1987c. „Přestavba a kádry.“ *Rudé právo* 67 (26): 7.
- Rudé právo. 1987d. „V náručí našeho lidu.“ *Rudé právo* 67 (84): 1–2.
- Rudé právo. 1987e. „Společně v revolučním díle přestavby.“ *Rudé právo* 67 (87): 1.
- Rudé právo. 1988a. „Rozsáhlý program reforem sovětské společnosti.“ *Rudé právo* 68 (151): 1.
- Rudé právo. 1988b. „ÚV KSCŽ zdraví 19. konferenci.“ *Rudé právo* 68 (151): 1.
- Rudé právo. 1988c. „Inspirace a zdroj poučení.“ *Rudé právo* 68 (152): 1.
- Rudé právo. 1988d. „Otevřená, kritická rozprava.“ *Rudé právo* 68 (152): 1.
- Rudé právo. 1988e. „Průkopnická, novátorská, tvůrčí.“ *Rudé právo* 68 (156): 1.
- Rudé právo. 1989a. „Předběžné výsledky voleb v SSSR.“ *Rudé právo* 69 (73): 7.
- Rudé právo. 1989b. „Předběžné volební výsledky republik.“ *Rudé právo* 69 (74): 7.
- Rudé právo. 1989c. „Socialismus – historická volba sovětského lidu.“ *Rudé právo* 69 (77): 7.
- Rudé právo. 1989d. „Podněty k zamyšlení.“ *Rudé právo* 69 (78): 6.
- Sakwa, Richard. 1991. *Gorbachev and his Reforms 1985–1990*. New Jersey: Prentice Hall.
- Sakwa, Richard. 2005. *The Rise and Fall of the Soviet Union*. New York: Routledge.
- Sikora, Stanislav. 2011. „KSS a čiastočná liberalizácia režimu na Slovensku počas predjaria (1963–1967)“ Pp. 132–144 in Jan Kalous, Jiří Kocian, Jan Adamec (eds.). *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Ústav pro studium totalitních režimů

- Sitányi, Peter, Vladimír Jancura. 1988a. „Strana a revolúcia sú nerozlučné.“ *Pravda* 69 (150): 1, 7.
- Sitányi, Peter, Vladimír Jancura. 1988b. „Otvorene sa vyrovnat' s históriou.“ *Pravda* 69 (153): 7.
- Sitányi, Peter, Vladimír Jancura. 1988c. „Rozhovor pod Spasskou vežou.“ *Pravda* 69 (154): 1, 5.
- Sládek, Miroslav. 1987. „Nad projevem soudruha Gorbačova.“ *Rudé právo* 67 (24): 1.
- Švankmajer, Milan. 2010. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Trapl, Miloš. 2000. „Československá strana lidová v letech 1945–1989“ Pp. 305–308 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP.
- Trapl, Miloš. 2005. „Československá strana lidová.“ Pp. 1175–1188 in Jiří Malíř, Pavel Marek (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl, Období 1938-2004*. Brno: Doplněk.
- Uhl, Petr, Zdenko Pavelka. 2013. *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha: Torst.
- Veber, Václav. 2001. *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*. Praha: SET OUT.
- Voráček, Emil. 2007. „Gorbačov a Československo – zklamané naděje?“ Pp. 341–352 in Eva Semotanová (ed.). *Cestou dějin*. Praha: Historický ústav.
- Vrba, Tomáš. 2001. „Nezávislé písemnictví a svobodné myšlení v letech 1970–1989.“ Pp. 265–305 in Josef Alan (ed.). *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945-1989*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Žák, Václav. 2002. „Československo po deseti letech: Lepší, než jsem si uměl představit.“ *Britské listy*, 30. 12. 2002 (on-line). Dostupné z: <http://blisty.cz/art/12345.html> (25. 1. 2014)
- Žemlová, Zuzana. 1987. „V zrkadle týždňa.“ *Lud* 40 (87): 2.

Seznam použitých zkratk

ČSL – Československá strana lidová

ČSSR – Československá socialistická republika

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

LD – Lidová demokracie

RP – Rudé právo

SLP – Sjezd lidových poslanců

SSO – Strana slovenskej obrody

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

ÚV – Ústřední výbor

Abstrakt

Práce si klade za cíl zjistit, jak československý tisk reflektoval průběh perestrojky M. Gorbačova v Sovětském svazu v letech 1985–1989, a to skrze srovnání dvou českých deníků, Rudého práva a Lidové demokracie, a dvou slovenských deníků, Pravdy a Ľudu. Práce se soustředí na srovnávání míry možné zkreslenosti informací o vybraných převratných změnách v SSSR za vlády M. Gorbačova v jednotlivých denících a na nalézání shod a případných odlišností v informování o sledovaných reformách. Snaží se tak v tomto ohledu zjistit případné podobnosti především mezi českým a slovenským tiskem, ale i mezi tiskovinami komunistické strany, včetně její slovenské odnože a periodiky satelitních stran. Pohled deníků na perestrojku v Sovětském svazu je analyzován skrze pět vybraných stěžejních událostí sovětských reform, které jsou předmětem jednotlivých kapitol.

Ověřovaná hypotéza práce *Stranické noviny na Slovensku informovaly o průběhu perestrojky v Sovětském svazu v menší míře zkresleně, než tomu bylo v případě českých zemí*, byla částečně potvrzena. Rudé právo se za všech okolností snažilo čtenáře ujistit o souladu změn v SSSR se socialismem a vyzdvihovalo deklarativní podporu KSČ sovětské perestrojce. Naproti tomu Lidová demokracie nepřinášela tolik ideologicky podjaté informace, a to především skrze většinou chybějící vlastní reflexi událostí. Podobně i Slovenské deníky, zejména Ľud a z části i Pravda, nedávaly svým informacím o sovětských reformách přílišný ideologický podtext ani tak zkresleně nevyzdvihovaly podporu KSČ přeměnám v Sovětském svazu jako Rudé právo. Navíc přinášely k tamnímu dění doplňující informace, které mohly do určité míry oslabovat režimní ideologii. Odpověď na výzkumnou otázku, zda poskytovaly tiskoviny satelitních stran méně zkreslený obraz o událostech v SSSR v období let 1985–1989 než hlavní deníky Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska, je tak kladná ve vztahu k Rudému právu, k Pravdě pouze částečně.

Klíčová slova: tisk, přestavba, Michail Gorbačov, Československo, Sovětský svaz, Komunistická strana Československa

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to determine how Czechoslovak press reflected the course of M. Gorbachev's perestroika in the Soviet Union in 1985–1989 by comparing two Czech dailies, *Rudé právo* and *Lidová demokracie*, and two Slovak dailies, *Pravda* and *Lud*. The thesis focuses on comparing the rate of distortion of information about selected revolutionary changes in the USSR during the reign of M. Gorbachev in these newspapers. It also focuses on finding potential similarities and possible differences in coverage of the monitored reforms. It thus endeavours in this regard to detect any potential similarities especially between the Czech and Slovak press, but also between the newspapers of the Communist Party including its Slovak branch and the periodicals of satellite parties. The view of the dailies on perestroika in the Soviet Union is analyzed by using five selected Soviet reforms which are the subject of each individual chapter.

The examined hypothesis of the thesis that the Slovak Communist Party newspapers reported on the course of perestroika in the Soviet Union less distortedly than the Czech Communist Party press, was partially confirmed. *Rudé právo* at all times sought to assure its readers that the changes in the Soviet Union are in compliance with socialism and stressed declarative support policy of the Czechoslovakian Communist Party to the Soviet perestroika. In contrast, *Lidová demokracie* did not purvey such ideologically biased information, mainly due to its own missing reflection of the examined events. Similarly, Slovak dailies, especially *Lud*, and partly also *Pravda*, did not put such distorted ideological overtones to their information on Soviet reforms, nor did they emphasize so strongly the support of the Czechoslovakian Communist Party as much as *Rudé právo* did. Moreover, the Slovak newspapers brought additional information on the events, which could to some extent weaken the regime's ideology. The answer to the research question, whether purveyed satellite party press offered less distorted depiction of the events in the Soviet Union in the period 1985–1989 than the basic newspapers of the Communist Party of Czechoslovakia and of the Communist Party of Slovakia, is thus positive in relation to *Rudé právo*, and partially positive in relation to *Pravda*.

Keywords: press, perestroika, Mikhail Gorbachev, Czechoslovakia, Soviet Union, Communist Party of Czechoslovakia